

О. Пиль-ч.

СИНІ НАРОДУ.

Боротьба українського народу
революцію 1917—1918 р. р.)

СНАР (Картини боротьби українського народу з Москайлими в революцію (1917—1919 р.р.)

П'ЄСА-ХРОНІКА

— НА IV ДІЇ 1 6' ОДМІН. —

ІІ. ВИДАННЯ.

Київ-Камянець н/П. — Львів-Перемишль

В друкарні Кюлера і Сина в Переяславі. — 1921

О. Пиль-ч.

СИНИ НАРОДУ.

(КАРТИНИ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ З МОСКАЛЯМИ
В РЕВОЛЮЦІЮ 1917—1919 Р. Р.)

П'ЄСА-ХРОНІКА

— НА IV. ДІЇ і 6 ОДМІН. —

П'єса збудована на дійсних епізодах українсько-московської війни.

Вересень 1921 року.

II-е ВИДАННЯ.

Київ-Камянець н/ Поділлю-Львів-Перемишль.

Вид-во
„НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ“
в Армії.

З друкарні Кнолса і Сина в Перемишлі. — 1921.

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ

*НАШОМУ ВЕЛИКОМУ МУЧЕНИКОВІ, ГЕРОЮ-ВЕЛЕТНІК
І БЕЗНАСТАННОМУ БОРЦЮ ЗА НАШУ ІСТОРІЧНЮ МРІЮ
ВОЛЮ, ПРАВДУ, ЗЕМЛЮ І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ – УКРАЇН
СЬКОМУ ҚОЗАКОВІ І ОСОБЛИВО САМІМ ВІРНИМ І ШЛЯ
ХЕТНИМ ЛИЦАРЯМ ВЕЛИКОЇ СТРАДНИЦІ - УКРАЇНИ
КОЗАКАМ ЗАПОРІЖСЬКОГО КОРПУСУ І СІЧЕВИМ
СТРІЛЬЦЯМ ОБОХ БЕРЕГІВ ЗБРУЧА.*

АВТОР.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Суховій, Петро Іванович, сельській учитель, років 50.

Килина Марківна, його дружина, під 45.

Надія, по призеїшу *Тополя*, лікар, висока,
струнка, гарна дівчина років 22, дуже
лагідної вдачі, твердої волі, захоплена
ідеєю до самовіддання.

Роман, студент агроном.

Катря, тільки що скінчила гімназію.

Іван Суховій, батько Петра. Іван, поважний, старий, розумний дідок
Думченко Данило, учитель української гімназії, дальній родич
і вихованець Суховій, наречений Надії.

Вітренко, Марина Данилівна, селянська вчителька.

Чобес Соломон—(*Самопалов Володя*), большовицький комісар.

Тов. Моісей, командир большовицького полку.

Михайлів (Галайда), його значковий.

Лаптів, російський с.-д. на Україні, потім большовик.

Пороховниця Гнат, козак селянин.

Параска, його жінка.

Василь } запорожці, брати Пороховниці, бувші учні Суховія.
Павло }

Причепа Юхим, п'янчужка, безземельний.

Гнида Клим, сельський конокрад і взагалі особа темна.

Хаптуренко Кузьма, був. поліцейський стражник.

Загниколіно Сидір, волосний комісар.

Острожний Хома, сельський адвокат, (з заштатних паламарів).

Палаїкка, стара баба, трохи містично-божевільна.

Свербязик Панас, старий дід.

Мельник, наш матрос.

Отаман.

Ковтуненко, підстаршина, зразу большовик, потім перейшов до нас.

Самсон.

Яким. } Бувші учні Суховія, літ по 16—17.

Орися.

Генерал Брудов. } Деникінці-добровольці.

Корнет Балбесов.

Козаки, селяне, гайдамаки, повстанці, молодиці, дівчата, парубки, дітвора, девертири, большовики, торбинщики (мішочники), червоноармійці всіх націй (китайці, латиши), добровольці-деникінці (черкеси, інгуши, чеченці, дончаки, кіргизи), старшини, російські офіцери.

Діється на селі. Перша дія—до революції. Друга — перші дні революції. (1917 р.)

Третя й четверта — часи большевицько-московсько-деникінської

навали (1918-1919 р.р.).

Діти Суховія.

ПРОЛОГ.

□ □

ДІЯ I.

Просто вбрана кімната сельського вчителя. Праворуч і просто двері. На стінах патрети Шевченка, Франка, Мазепи, Хмельницького, олеограф „Запорожці“—Ріпіна, „Гість з Запоріжжя“ — Красіцького і др. На одній стінці вісіть скрипка, під другою стінкою стоїть невеличка фіс-гармоні. Всі патрети обвішані рушниками. Праворуч їдальній стіл і круг ньогі шість простих віденських стільчаків. В одному куті книжна шафа і стаєжерка. — Діється на селі весною. Весінне сонце загляда у вікна.

Я в а 1.

(Петро Іванович ходить по кону, обнявши в' Надію. За столом сидят Килина Марківна і Роман. П'ють чай і впівголоса балакають між собою: іноді втручаючись в розмову батька з дочкою. Катря награє на фігармоні „Як умру“).

Суховій. Ну, дочки, тепер перед тобою відкриті всі шляхи розчинені всі двері—йдеш куди хочеш, летиши куди забажавши! Єх-хе-хе! Щасливі часи переживавте ви, діти... Колись бувал і ми будували золоті палаці, мріяли тільки найти той Архимед ричаг, щоб весь світ повернути... Саме голівне—це кожному найти свої власні, справжні, настоящі двері, а не попасті в чужі!

Роман. Тополя, тату, знайде, вона у нас така... Адже ж пригадувш—сказала що хоче бути ученим бакаліяром... (Надія при цих словах грозить йому пальцем) чи то пак... „я вибачаюсь“, як говорять в Адесі,—єскулапом—от і поставила на свому, добилася таки. А тепер і почне пожинати плоди трудів своїх та повертати в укрїтінську віру всяких там малоросиків та полумалоросиків, тай і одного кацапика прихватити... Є, що й казати—велике діло пари добрих чорних брівок та карих очей! З ними зробиш більш ніж трома язиками Демосфена... (Підходячи до сестри жартувавши урочисто говорить). Ну, скажи, сестро, багато загублених „во цвіліт малоросійських і тому побідних сердець“ лежить на твої молодій душі?

Надія. (Ласкаво-жартовливо). Одчепись від мене, шевсы смоло, ти я бачу ні краплі не змінився, як було мале в'їдлив

таке й осталось!... (Грозить знов пальцем). Гляди мені, а то намну чуба!

Роман. Ого! Минулося! Тепер я вже не дамся,— викручуясь, бо за ці довги часи, життя навчило викручуватися, крім того я добре знаю японське Джіу-Джітсу... (Сіда знов біля столу).

Надія. (Кидається до Романа). Ах, ти капосний хлопчисько, так ти мені будеш ще й розсуждати, ти думавш що я злякалася твоїх фокусів?! (Роман зразу, неначе злякавшись, кидається-пірнає під стіл, але митью вискочивши з другого кінця, оббігає навколо столу і заскочивши спритно з боку Тополі, хапа її за руку, перекручує задом на перед і вмить ставить на вколішкі).

Роман. Отак наші добувають молодці! Кажи здаєшься? (Трохи держить її на вколішках).

Килина Марківна. Ой, що ти, шибенику, ото робиш мені з дитиною? Хиба ж так можна? Тиж її руки повикручуваш!

Роман. Кажи капітулюєш? Та проси прощення „неорганізована дівиця“!

Надія. Ой, не буду, не буду!... Здаєся! Капітулюю!!

Роман. Ну, то-то ж! (Пускаючи її, урочисто). Великодушно дарую! Оце тобі наука-не заводися з сильними мира сього. А ви, мамусю, не турбуйтесь,—це чисто дамський номер, для мужчин у мене в спеціальний, ще покраще цього.

Катрія. (Схоплюється з місця). А ну покажи, Ромцю, покажи, голубчику!

Роман. Ач, яка цікава лисичка, як заробиш, то покажу, а поки годі,—на перший раз досить!

Суховій. Ну, годі, діти, не пустуйте, ще награєтесь — літо тільки починається. Ходім краще в садок та під гудіння бджілок трохи пофільософствуєм. А ти, стара, ушкварь нам сьогодня обід, щоб аж слинки потекли. Ну, ходім, дітки. (Пішли, потім оглядається, став). А що, Кілю, лишилось у нас трохи „неподражаемої“, як говорить отець диякон?

Килина Марківна. Та ще трохи є, буде чим відсв'ятковати закінчення курсу.

Надія. Але й ловко ж ти, Романе, оце робиш! І де ти навчився?

Роман. Ге! Де? Хиба на світі... (Зникають за дверима).

Килина Марківна. (Остаються вдвох з Катрею). Ну, дочки, давай швиденько попорядкуєм на столі та гайда до печі, бо ти, мабуть за своїми алгебрами та геометріями забула з якого кінця й за рогачі братися.

Катря. Чого-ж то, мамусю, все я, та я, а Надія тільки книж читає?!

Килина Марківна. Сьогодня ти, а завтра Надія. Раніш вчились, вам треба було більше в книжки заглядати, а тепер обидві покінчили, то вже і цю науку слід уважніше пройти. А же? Ти думаєш що як вона дохтор, то їй борщу не тра вм зварить? Ні, золотко, в життю все пригодиться...

Я в а 2.

Соломон Чобес. (В студенчеській кашкетці, дуже меткий, в'юн з бігаючими очима). Добриден, Килино Марківно! А де Ромця?

Килина Марківна. Тільки що вийшли з батьком та Над в садок.

Соломон. (Радісно). Як, Надія Петрівна вже такі да приїха Ну, щож ви мені зразу не сказали? (Хоче йти, потім зупиняється Побіжу зараз вітати, так сказати, свого колегу—я же в'єдь та медік,—з закінченням університету. Ну, скажіть, пожалуйста, я тол собі представляю... як це буде по нашому... по українську?.. да, вспомніл—уявляю собі незвичайну радість Петра Іванов тай взагалі всього нашого гуртка... Ну, біжу, біжу, а то у м аж ноги трусяться... чи той, я, кажеться, знов помилився—ну: по нашему сказати—жижки трусяться—повідати нашу любими нашу дорогу тріумвіаторшу Тополечку. Adieu ще раз, Кил Марківно! (Побіг).

Килина Марківна. Чого це він так зрадів неначе побідного свого рабина?

Катря. А хиба-ж ви, мамо, не знаєте що Надія давня патія Соломонова, ще з гімназії? Але воно завжди було миршаве, руде та погане ще гімназістом... Кумедія бувало з і От як настануть місячні ночі, то він, майже, що дня вештає коло наших вікон та зітхає на місяць... А Надія як сліпа, навмійде і неначе-б його не бачить...

Килина Марківна. Ну, годі тобі, дочки, видавати сердечні секрети, ходім вже на пекарню. (Пішли).

Я в а 3.

(Входить Роман і Павло).

Роман. Не люблю я отого брехуна. Ще в гімназії бу як почне він в'язнутъ та доказуватъ роль єврейства в світі прогресі, то так здається їй плюнув-би йому в пику, щоб ті

одчепився!.. Були у мене ще товариши з жидків, і люде як люде, а оце уродилось якесь таке противне, бридке, задирливе, та нахабне...

Павло. А де тепер Янкель, його батько?

Роман. Батько його ще торік помер, вони з братом Срулем поділились по половині крамницею, Сруль йому сплатив його частину грішми й ото він пішов до університету. Де хто говорить, що він одночасно гендлює на ті гроши, що одержав від батька в спадщину... Ну, добренько... Як-же ти, Павло, поживаєш?

Павло. Та так як бачиш, Романе, хазяйну з батьком та братами помаленьку: приайде літо-ору, сію, вію, мелю й їм, як казав той циган, а зімою—яка ж праця в селі? сам знаєш тепер багато не розійдеся... Коли ще була „Просвіта“, то так-сяк ще розважались, хоч увечері можна було провести по людськи кілька годин, але як оце вийшов знаменитий приказ від російського уряду зачинить всі „Просвіти“ і культурні гуртки—то так все життя й заклякло і ми всі розсіялись, як ті вівці без пастиря, та в довгі зимові вечера скіглимо, як той пес на місяць від нудьги та суму!.. Иноді, знаєш, такий роспач та досада огортає душу, що взяв би та головою об стіну бився, щоб і не животіть отаким скотячим життям в отсій проклятій тюрьмі народів, як ти часто говориш...

Роман. Та не вжеж вам не вільно тепер зібраться навіть поспівати рідних пісень, почитати книжку?

Павло. Та де там? Скрізь крамолу бачуть, катове насіня! З вечерниць навіть хлопців розганяють, щоб, мовляв, не скоплялись. А новий урядник, що оце недавно прислали в наше село, так той став косо поглядати навіть і на нашу кооперативну крамницю! Боїмось, щоб і її не зачинили! Отакто живемо як бачиш!.. не живемо, аnidієм!..

Роман. От безголовья!.. Щож вони нарешті собі думають? Як його далі жити? Цеж божевілля якесь. Кругом темрява, морок, безпробудне піяцтво, а зверху якийсь дикий глум, знущання, безглуздий і брудний деспотизм останнього урядника та стражника, а над усим-царський скіпетр в виді дротяної нагайки та союзно-руської резини!..

Павло. І доки воно вже так буде, то я вже і не знаю!..

Роман. О, звичайно так довго не може бути, кінець таки приайде і запевняю тебе швидко... І потече кров ворожа, у синєс море... Проснеться наш народ-тітан, протре засліплені московським болотом очі, росправить плечі і стряхне з себе цю облуду-

мару! хиба-ж і ми з тобою, Павле, не запорукою в цому?.. (Сі сказає міцно йому руку).

Павло. Та вже щось похоже на те, що терпець скоро увіветься!

Ява 4.

Катря. (Вскакує с засученими рукавами і швидко йде до шухляд з посудою, наслівуючи: „Гей, не дивуйте, добрій люде!”). А, Павло, бчолом, але руки не подаю, бо мішу тісто, — в другий раз дразни стисну! Ну, як Одарка, пише що небудь з свого острогу

Павло. А ти завжди з жартами, так тебе і кортить задзджать маленкою оскою! Хиба ж Одарка в острозі?

Катря. А тож де?

Павло. В монастирській школі тай годі, а що їх там де жутъ, як в інститутах шляхетних панянок та п'ять раз на де водять до церкви Богу молитись, то чим-же вона винна?

Катря. Та вона, звичайно, не винна, а батькові твому я за це всипала де-що. Адже-ж мій тато радив віддать її в гімназії вмісті зі мною—якось-би вже прожили, не померли-б з голоду! Ну, поки бувай!.. (Бере миску, шклянку, ложку і біжить назад співаючи „Чи ти милий пилом припав, чи метелицею”).

Павло. У цієї не одіб'еш атаки, як напосяде, то зразу в плон візьме!

Роман. Э, що Катря, це ще молоде, зелене, от ти подиви на Тополю, там, брат мій, така козирь-дівка, прямо хоч зар в полон здавайся—„во всеоружії“ баба. В садку зараз коло є отой миршавенький жидок крутиться, Соломон. Він ще в гімназії сильно „воздихав“ за нею, але „напрасно“... Сам знаєш яка наша Надія була горда королівна-недотрога...

Павло. Я до тебе, Романе, між іншим от чого: чи не зсталось часом у тебе торішнього числа за грудень „Хазяїна“ Там, бач, дуже докладно і гарно були списані всі, так сказав хороби саковської снопов'язалки. У мене з батьком як на з. щось зіпсувалось коло неї в правому коліщаті отої капосної сні пов'язлки... Діло просте, сам бачу, механика не складна, так щи до майстра не тра возить, а от ради не дам! Пошукай дружможе найдеш!

Роман. Та залюбки! У нас, брате мій, не тільки „Хазяїн“ акуратно складається за всі роки, а навіть, як хочеш і „Нів“ за все XVII століття приставлю тобі зо всіма і усікими модами викроїками, вишивками, і іншими надбавками і прибавкамі Хиба ж ти не знаєш нашого обер-бібліотекаря маму та її голо

чого помішника Катрю! Як же, як-же все зберегли! Ось зараз! (Нишпорить в нижній шукляді). От як раз він тут й є, зразу потрапив! На, ось, в „пільної справности!“ (Несе і дає).

Павло. Ну, спасибі, Романе!.. Так через два роки значить учений агроном, нас дурних гречкосів приїдеш вчити уму-розуму, повертаєтися свому народу його кров, розум... (Трясе його за руку). Ну, помагай, Боже, помагай Боже! Пора, давно вже пора повернутися назад в село тому, що воно посила в місто в науку, може тоді й нам видніше стане!

Роман. Та хотілось би так, але не знаю чи дотягну благополучно до кінця...

Я в а 5.

Входить Василь, Яким, Самсон і Орися.

Всі. (Разом). Здорові були, Романе Петровичу!

Роман. Дай Боже!

Василь. Оце, Романе, привів до тебе козаків і Орисю за порадою.

Роман. Прошу, прошу, будь ласка, сідайте! (Показує рукою на стільці). От я сю хвильку скінчу з Павлом, та тоді і з вами перебалакаєм...

Павло. Та я зараз йду... Ну бувай здоров Романе, бо там батько аж танцює від досади коло снопов'язалки, що не може нічого втнуть. А ти, Василю, не барись, бо ще сьогодні тра буде з пару возів вивезти в поле гною!.. (Пішов).

Василь. (Жартовливо підморгуючи на Орисю). Перш усього Орися не знає за кого її виходить заміж, чи за Якима, чи за Самсона, чи за обох разом!.. Вдруге— вона хоче попросити у тебе повне видання історії України... Каже, що коротку вона всю знає, як своїх п'ять пальців і, тепер, каже, хочу прочитати повну, бо думаю держать іспит в Петербурзький університет на вченого дяка..

Орися. (Соромливо.) От ще вигадаєте!.. ви завжди, дядьку, щось на мене вигадаєте, а люде подумають, що й справді!..

Яким. (Жартовливо). А хиба, Орисю, не так?...

Орися. (Зовсім засмутилась). Єгэ... що це ти... а як же!.. (Остаточно зашарилася і засоромилася).

Роман. Ну, годі вам, здоровані, чого пристали до малої дівчини!...

Самсон. (Додає). Ого, мала! а вчора хто вибігав увечері чогось з відрами до криниці тоді як раз, коли Ілько волів напував!..

Орися. (Ще більше шариться і нарешті зхоплюється з місця). Єт, то я піду до дому!..

Роман. (Хапа її за руку). Є, ні, стій, Орисюю, так не не плюнувши навіть, як слід у хату, та вже й тікати!.. пушу, це не гаразд! (Веде її до стільчика і всажує). Сідай кращ а я тим скалозубам намну зараз чуба! Ну, годі ви, баягує ви хочете залякати і одну нашу даму, щоб втікла, а по ногою сюди?!

Всі. Ну, не будем, не будем!..

Роман. (Серйозно). Історії повної зараз нема, тільки оддав Ларіону Загладі, обіцяв через тиждень принести, тоді буде твоя, Орисю!

Орися. Ну, тоді може у вас зараз є „Чорна Рада“—Ку

Роман. Оце друге діло—„Чорну Раду“ тільки вчора нув Кість Самілейко—цю я дам хоч і зараз! (Йде до книжки хляди і риється). Та деж вона?... Ага! ось! На, Орисю! (До х Ну, запорожці, як у вас справа з виставою „Невольників“? І на вбрання червоного кумачу?)

Василь. Та найти—найшли, тільки от біда,—урядник і відмовляється без згоди пристава...

Роман. (Обурено). А щоб їм добра не було! Та що во казились, вже й в „Невольникові“ бачуть крамолу!! Ху, ти Гс от мракобіси!

Яким. Та він, власне, не дуже вже так і крутить... Я гада він просто хоче одержать хаптура, тай годі!.. Сава вже й о тякав і здається справа на цьому буде скінчена полюбовн „обопільному задоволенню“.

. Яким. Та ми ще от чого, Романе Петровичу—хочем просить прийти до нас на генеральну пробу, може зроби які вказівки та уваги.

Роман. А це коли?

Яким. Та в цю суботу.

Роман. Добре, зайду!

Василь. Ну, а тепер вже моя черга до тебе з прох. Та в мене невеличке.. Бач в чім річ! Ухвалили ми з П зробиться поміщиками... ну та от і купуєм дві тисячі... ч пак... дві десятини у дядька Омелька Удоді, знаєш, оті щ поповим лісом? Та вагаемось, чи братъ чи не братъ... Зел неначеб і нічого собі, трохи тільки виснажена та запущен знаєш як він осганні роки хазяйнував, але все таки, як і добрих рук, то воно нічого-виправиться... Мені-б тільки хо щоб ти подивився, та може ще зробив-би й аналіз ґрунту водській лабораторії.. Все таки воно безпечніше! Га? Як ти н

Роман. Та я залюбки, хоч і зараз!

Василь. От спасібі, друже, а то знаєш маємо з Павлом з дві сотняги, то не хотілося б їх так марно втілющити за ка-зна що! так я завтра після обіда заскочу до тебе, то ми й пройдемось—тут недалечко!

Роман. Та я знаю... Заходьте ж, заходьте ж! Кланяйся Гнату! (Всі прощаються, провожає їх до дверей).

Я в а 6.

Катря. А хто у тебе ще був?

Роман. Та все свої... Сьогодняшній день у нас прямо як у тубернатора на прийомі!... (Замислючись). Щось я ще хотів тобі сказати?... Ага! пригадав! От що: сьогодня Павло просив допомогти в підготовці до учительської семинарії Пилипу та Івану. Я думаю взяти математику та історію, може-б ти взяла другі виклади?

Катря. З великою охотою. Все одно байдикувати ціле літо!

Роман. Ну, от дякую! Я так і знов, що ти у мене молодець!

Катря. (Бере самовар і несе). От я зараз розв'ижусь з роботою на пекарні та прийду побалакати докладніше. (Пішла. Роман кілька хвилин жвано ходить по кімнаті і наспистує „Шалійте, шалійте скажені кати“. Потім виходить. На кону кілька хвилин пусто).

Я в а 7.

(Входе Суховій з Тополею).

Суховій. Мені здається, що ти трохи помиляєшся, що до захопленості нашого народу. Я наприклад все таки думаю, що культурна праця в селі, в місті серед вже сильно зденаціоналізованного н-шого робітництва буде далеко користнішша, ніж всі оті експерименти, про які ти тілько що мені оповідала...

Тополя. Ні, таточку,—культурна, послідовна, систематична праця—це одне, це хай буде для вас, для людей поміркованих, людей старого покоління, культурників-народолюбців, а наше завдання зовсім інше... Ми вже з цієї стадії вийшли і нам вже цього мало... Ми на наши завдання дивимось ширше і я-б сказала, при сучасних обставинах—правдивіцце...

Я в а 8.

(Входить Роман).

Надія. (Припиняється до Романа). Чого це ти Романе, такий схвильзований? Що трапилося?

Роман. Хиба не зустріла отого барбоса, який тільки ща приходив!

Надія і батько. (Разом). Ні, а хто такий?

Роман. Та ніхто другий, як стражник! На те читайте! (Дас папір).

Надія. (Похапцем бере папір і читає). Ага, он воно що! (Спокійно) Ну це дурниця, саме більше попросяТЬ навідуваться перед ясні очі „самого“ двічі на тиждень, та незримим оком стежить за твоїм „душевним настрієм та здоровлям.“ От і все! (Підходе до Романа, бере його за плечі і голублячі). Не журись, козаче, і не в такій біді бували та викручувались! Пам'ятаєш забастовку 14-го лютого і маніфестацію студенчества на Хрестатику? Гай-гай! найшов чого журитися?! Ну, годі, чуєш, годі! (Починає жартовливо його сіпати).

Роман. Розумієш, Надю, отут кипитъ! (Показує на груди) Нема сили терпіть! Цеж безконечний глум, знущання, гра на нервах, а кайдани все міцнішаЮТЬ та міцніщаЮТЬ! Де наша „Просвіта“? Де Харько, де Степан? Чим винні ці нещасні найкращі наші селянські молоді сили?! За що їх викинуто з життя, за що вони гниють по московських болотах та сибирських тундрах?! Га! За що?!

Надія. Ну, годі, годі, заспокойся! Ждали більше, підождем меньче... А для чого ми з тобою? я, ти, сестра, Данило, сотні нас, тисячі!, Це ж все каменярі, що довобаЮТЬ міцну кам'яну скелю і от-от вже її край... вже вона на наших очах лупається, розсипається...

Роман. Ех, сестро, золоте у тебе серце і стальовий дух Твоими б устами та мед пить! (Стиска її за руки). Ну, не буду, не буду!.. Це знаєш, так... хвильово... (Струхується). Ну, от я вже й заспокоївся!

Надія. Ну, от так краще, а тепер ходім до Харькових старих, одвідаем їх, побалакаєм з ними про сина, розважим бідолах, та зайдем разом і до діда... (До батька). А може й ви, тату, з нами?

Суховій. Ні, діти, йдіть самі, я ще маю зайти по де яким пильним справам до старости, потім до батька. Хай вже колись в другий раз. (Пішов).

Я в а 9.

Клим. (Стука в двері потім рапотово входить). Дозвольте войти... Здравія желаем! (Ніяково мне в руках защитного коліру салдацький кашкет і позича у Сірка очей. Потім смілівіщає і нарешті розв'язно). Так што з приїздом, баришня, і вас господин студент. Просли-

шали значить ето ми, што приехали наши молодиі господа, дай думаю, довідаюсь да взнаю городські новості... Када, значить, ми служили єщо в лейб icerіванському его величества герцога Саксен-Кобур Готського короля Данського гренадьорськом полке і проживалі в Москве, так всякі віди відалі... А ви зволіте как раз з Москви недавно. Можеть слихалі там про наш полк ? Х-а-аро-шій полк ! Первєючій во всьой гренадьорської дивізії! Вон на Ходинкі стоіть, недалече вод вогзала... как вон називається?..(Чеше потилицу). вот позабил...

Надія. Ні, такого не знаєм... А вас, власне . кажучі, що цікавить ?

Клим. (Знов мнеться). Да ми, так сказать... вопче, как говориться, окромя всього прочаго інога в битность свою серед образованих людей і даже, можна сказать, хороших господ, обращеніе понімаєм... Окромя того хотъл поспитать ..

Роман. (Нервово і гостро). Але всетаки ми не розуміємо, від нас, власне, від нас чого ви хочете зараз?!

Клим. Ну звініті... хоча по малоспособності і бил сключон з ротної школи, но ежелі крупними буквами написана книжка, то читаем даже с нашим вдовольствіем... Так што ежеліб книжечку какую нібудь весьолую, то ми спасибо скажем і з пре-многою благодарностю прочитаем...

Надія. Так ви значить хочете попросить яку небудь книжечку? Ну, то ви-б так і сказали зразу. А то чого так далеко ходить?.. Ви, от що краще-зайдіть у вечері, коли батько будуть дома, тоді він вам підбере...

Клим. (Позичаючи знов у Сірка очей). Ізвіняюсь, я вечерком з нашим вдовольствіем! Наше-с вам!!! (Кланяється і швидко зника).

Я в а 10.

(Входе Іван Суховій, в дверях Клим мало не збива його з ніг).

Ів. Суховій. Тю на тебе, навіжений, мало зініг не збив! Чого-так прешся неначе потягнув щось з чужого воза!

Клим. Вибачаюсь, діду, не заприметіл по скорості двіженія... Счастливо оставаться!

Ів. Суховій. Чого це нечиста сила приносила до вас цього пройдисвіта і злодягу?

Роман. Єх, дідусю, багато балакать, та нічого слухатъ!. (Вітається). Краще про таку погань швидче забути!.. А ви тата хиба не здібали — він збирався зйти оце й до вас від старости.

Ів. Суховій. От і добре, бо він мені дуже потрібен. А давно він вийшов?

Надія. Та оце хвилин з п'ять...

Ів. Суховій. Ну, то я, діточки, піду, бо справа негайна, може його наздожену... Бувайте! (Пішов).

Роман і Надія. Дай Боже! Заходьте, дідуню, ввечері, Катря пограє вам чогось божественного на нашему „органі“...

Ів. Суховій. Спасибі, мої любі.

Роман. Ти зрозуміла чого він?

Надія. Та кепсько, щось не розшолопаю.

Роман. А візіт того архангела від станового?

Надія. Ну?

Роман. От тобі й ну! Ясно, що пошептались і за три карбованця на місяць продасть хоч батька рідного.

Надія. Ти хочешь сказати, що це й буде те незриме око, про яке ми допіру балакали?

Роман. Ну, ясно, само собою розуміється! (З огидою). У-у! яка гадина!

Надія. Щось і я тепер пригадую... Чи це не той Клім, що три роки тому назад сидів в острозі за конокрадство і ще за щось?

Роман. Той самий. І тепер наші судьби в руках цього покидка сельського життя! Отсього московсько-салдатського покруча з знівеченю душою, зломаним, запаскуженим російським фельдфебелем мозком... І весь жах в тому, що він навіть не розуміє, що творить, не розуміє всієї глибини свого морального занепаду!...

Я в а 11.

**Килина Марківна.* (В білому фартусі). Ну, що мої голуб'ята, принціпові розмови ведете?

Роман. (Гірко). Так, так, мамочко, принціпові розмови, та щей на дуже учені теми... (Нервово сміється). Ха ха-ха! (Ровправивши плечі і піднявши в гору голову, почина нервово і швидко ходить по кону. Потім раптово співа: „Ой, не шуми луже, зелений байраче, не плач не журися молодий козаче!“).

Я в а 12.

. *Данило.* (В дорожньому брезентовому пальто, з невеличким кофетриком в руці, в черному широкополому брилі). А от і я нарешті вирвався.. Сьогодня субота, завтра неділя, після завтра (іронічно-уро-

чисто) „тезоименитство“, от я собі й думаю: дай чкурну до вас, ну, ось я й тут! Доброго здоровля, мої любі! (Цілються в Надією в губи, потім цілує її в руку). Крім того чуло мое серденько, що ти не сьогодня-завтра маєш приїхати, хоч останні дні від тебе щось дуже скупо йшли листи!

Надія. Та бачиш, Даню, у мене-ж останні дні були самі горячі: через день тай іспит, через день тай іспит... Але-же я тобі всетаки писала, що вкінці травня буду дома!

Данило. Та писать то писала, але точно числа не зазначила!

Надія. А ти так тихенько під'їхав, що ми й не чули!

Данило. Гм!.. Єге ж, під'їхав... на батьківських! (Показує на ноги). Ні одного тобі свата не було на двірці! Що у них сьогодня, косовиця чи що? Як зговорилися! Хоч-би тобі одна Божа душа підвезла!.. Та дурниця, я з такою насолодою після душних шкільних кімнат пройшов ці три версти, що ані краплі не жалую! (Дивиться на ноги). От тільки трохи запорошився. Ну, та я зараз! (Біжить до дверей).

Роман. Ну, от і добре, що Данило приїхав, принаймні, не будеш скучати. Ну, а коли ви там теб?.. (Показує рукою круг над землею). „Ісаїє лікуй“, значить? Чи може ви без „предразсудків“, до такого міщанства не будете спускатись?

Надія. Та мені все одно! Річ не в цьому... Тільки я хотіла-б ще трохи покозакувати та попрацювати на селі, серед народу! А Данило в місті... Ну, та нічого, якось воно буде!

Я в а 13.

(Входить Данило).

Данило. От тепер я хоч і в княжий палац можу йти! Весь прах від своїх ніг отряхнув!.. Ну як-же там пожива наша будуча черноземна сила і стовп селянського пролетарія?

Роман. Це ти так мене величав? Та як бачиш, брате, не взяв кат!! Нічого! В науках „преуспіваю“, начальство чту, не дуже поки з ним сварюсь, родительському серцю туги не завдаю а все осталньов, як знаєш, само приложиться!

Надія. А Хаптуренка сьогодня, що? Забув?

Роман. Ну, це тільки маленький, хоч і неприємний черговий епівід нашого щасливого істнування в „єтом прекрасном із міров!“

Данило. А що таке?

Роман. Та дурниця! Не стойть і згадувати, в другий раз роскажу! От я краще піду та скажу мамі, що ти приїхав, щоб

вона, знаєш, там свої кулінарні талані „інтенсіфікована“, як говорить наш професор по „улучшенню хлібних культур“. (Пішов).

Данило. (Підходить до Надії, обнима її за стан, сідають вдвох на канапку й починають лагідненько балакати). А я, знаєш, Надієчко, на це літо вже склав грандізні пляни нашого подорожу по Дніпру й порогам. Це у мене давна idea-fix — побувати там, де колись-гриміла слава наших дідів-прадідів, побачити на власні очі те славне гніздо, де народжувались буйні, але-ж і величні плани насоків і оборони рідного краю від численних ворогів наших, відчути власним серцем той могутній дух безмежної любові до волі, правди і права, який завжди вітав в тих місцях, де кожний крок—це історична скрижаль нашого минулого...

Надія. (Пригортавшися до нього і кладе голову йому на плече).. А це буде чудесно! От як-би ще вдалось пройти пороги козацьким ходом на плотах або на дубах під приводом сивоусих каменських лоцманів-нащадків запорожців... О, яке-б це було сильне, незабутнє вражіння і почуття щастя!.. Ти розумієш, Даню,—козацьким ходом!? Там, де кипить, піниться, клекотить і рве безудержна, могуча хвиля, підхоплює тебе, як нікчемну, безпомічну трісочку і несе, несе тим шляхом, на якому гартувались величеські душі тих наших предків, кров котрих тече в наших з тобою жилах! Та хиба-ж це не радість життя, не щастя, не символ тої нелюдсько-тітаничної боротьби, яку стільки століть веде наш приспаний, придушений, тепер народ за волю і щастя своє й чуже!!

Данило. Ох, ти-ж мій запорожець в спідниці! (Цілує її).

Я в а 14.

(Входить Роман і Килина Марківна).

Килина Марківна. Голубчику мій, як я рада, що ви всі з'їхались в один день, як по команді! А може справді ти, *Данило*, всім скомандував! (Цілються).

Данило. Та я, мамусю, тут не при чім, — все вийшло самособою, випадково!

Килина Марківна. Ну, ѿ слава Богу, слава Богу, як воно само вийшло!

Роман. (Несподівано). Мамо, мамо, а знаєте як *Данило* попав до нас?

Килина Марківна. А як-же? так як і всі люде: сів у Васильківі в потяг, приїхав на двірець в Семиполки, потім наїв коней та ѿ приїхав до нас.

Роман. Эге! Як-би не так!

Киціна Марківна. (Дивиться на нього). А як же?

Роман. (Випалює). На авропляні прилетів—он як!

Киціна Марківна. Та не вже-ж?! Ото лихо! Та я-б умерла від страху! I не боявся впасти, капосний хлопчисько?! Та де-ж він стойть?

Роман. (Раптово). Та на стайні коло жолоба та єсть сіно!

Данило і Надія. (Равом). Та не вірте, мамочко (одна Надія), цьому верховодові,— хиба-ж ви не знаєте, що він не дихне, як не брехне! (Сміється).

Киціна Марківна. (Швидко йде до нього). Ах, ти сякий-такий, шибеннику, так ти стару матір обманювати?! Давай сюда вуха!! (Підбигає за ним, Роман ховається за спини Данила та Надії, але ті його витручають до матері).

З а в і с а.

ДІЯ II.

Будинок волосного правління з ганком. Над дверима вивіска з написом: „Семипільське волосне правління”, над вивіскою причеплений на палі український прapor. На ганку стіл, накритий червоним сукном, каламаръ, папір, перо. Перед ганком праворуч бочка, перед нею лавка для виступу промовців. Ліворуч невеликий майдан, далі хата. Перед підняттям завіси чути невеликій гомін, окремі розмови, лайка. Діється в середині 1917 р. в перший період революції і кінець літа.

(За столом сидять: посередині Загниколіно, праворуч від нього Причепа, ліворуч Острожний, збоку писарь зборів).

Загниколіно. (Вставши на стілець і звонячи в давинок). Шановні громадяне і товариші!! Слово належить товаришу-громадянину Климу Гnidі!

Голоса. Увага! Увага! Тихо! Мовчати! Товариші увага! Климе виходь Климе! Твое слово!

Гнида. (Розштовхув ліктями натовп, пролазить до бочки, став на лаву і виліза на бочку. Павза. Мне шапку і трохи ніяково мовчить, потім рішуче). Товариші і громадяне! Так, як я нірсітетів ні кончав, в стіутах не обучається, то дозвольте міне реч держать, мое просте вам прилітарськов, сердечне слово сказати!

Голоса з народу. Держи Клим, держи, та не випускай, так як не випустив пару дядькових коней, що торік вкраїв на Пречисту!.. (В народі легкий сміх).

Загниколіно. Увага товариші! (Дзвонить). Прошу не перебранчать промовцеві, хто там перебранчає? Прошу уваги!!

Клим. Так што товариші, када ми седелі в окопах і кров

пролівалі, када ми своїми потними руками з мозолями на обоих сторонах, вот етіми самими робочими християнськими руками (піднімає і покавує свої руки) скинулі наших кровопійців, которые пілі нашу кров і сиделі у нас чижолим камнем на нашої робочої шеї, всякі еті царі Романови, царські генерали з помешканнями...

Голос з натовпу. А коні крав теж цими руками?! (Клим трохи хвилюється після цих слів).

Загниколіно. Товариші, увага! (Звонить). Прошу з місця не говорить. Запишіться в чергу, хто хоче говорити. З місця забороняю говорити. Увага, товариші! (Звонить).

Голос з натовпу. Ми й без черги поговорим!

Другий голос. Та що він там росквакався! „увага, та увага“ а виговориться не дав!

Третій голос. Бо правда, а всяка правда очі коле!...

Клим. Так вот, дорогі товариші, када ми скідали наших гнобителів, сидели за народ по тюрьмам, страдали за вас...

Голос з народу. Хто? ти сидів за народ в тюрьмі? за коней ти сидів, скурвий сину, а не за народ!...

Загниколіно. (Дзвонить). Увага товариші! Прошу не перебивати!

Клим... Када ми добивали вам слободу, када ми пролівали кров свою за нашу землю, тогда все еті, которые всякі буржуї, гади, і оні тольки сміялісь з нас!.. Праведно я говорю!?

Голоса з народу. Праведно, праведно! Вірно!

Клим. І от, товариші дорогі, к прим'єру сказати тіпер, ми собралися усъ суда, штоб вирішать нашії діла, штоб порадитися цілим опчеством, как нам етого нашого гнобителя і кровопійцу зништожить...

Загниколіно. (Дзвонить). Товаришу, не уклоняйтесь від програм! У програмі сьогодня у нас вибір членів земельного комітету...

Клим. Я, товаришу предсидатель, не уклоняюся, я тольки говорю...

Кілька голосів з народу. Він не уклоняється, він праведно говорити! Кажи, Климе, кажи, Климе, шкварь їх проклятих буржуї!.. Продольжай!!

Клим. (Низько кланяється). Спасібо товариші!. От я й говору, када ми хотім зништожить нашого ворога-пом'щика і всъх панов, которые за пом'щиками руку держать,—ми дольжни скрользь вибирать своїх людей, которые постоять за нас, за народ, которые ні будуть зм'янщиками, которые зништожать еті пом'щицькі конреворуціонне гньозда, которые правильно поділять усьо

народнє добро... От ми й дольжни вибірати з промеж сібе таких, которые побідн'є, і вони раздѣлять нас по правдѣ, потому када вибірати таکих, которые вже страдали за народ і сідѣлі в тюрмѣ і када, товариши, хотіте, то крашого члену комітету, як Причепа Юхим, та Хаптуренко Кузьма ви не найдьоті. Денис Стрибайло, котрий недавно повернувся з военnoї служби,— вон даже сідѣл в дісціплінарном батильонѣ за правду, также как і я — тоже хороший кандідат! (Скакує з бочки).

Голос з народу. А ти спитай його, за яку він правду сидів в дісціплінарнім батильоні, тоді й виставляй його кандідатом!

Загниколіно. (Дзвонить). Прошу, товариши, ще раз з місць не гукати, хто хоче щось сказати, прошу виходить до столу або на бочку... Слово належить товаришу Острожному Хомі!

Острожний. (Встав з-за столу, йде до лавки і виліа на бочку). Шановні громадяне і улюбленні товариши! Много слоз і горя виділи ми, пока добилися так довго жданої святої слободи. І вот она милая прийшла... (Загляда в шпаргалку).

Голос з народу. Про яку це милу він почав?...

Острожний. (З патосом). І упали віковічні кайдани, і открилися муровані в'язниці! і повною грудью вздохнув ослобождений руської трудовой народ.. (Загляда знов в шпаргалку і почина читать). І осенив себ'я хресним знаменіем трудовой руский слободний хрестьянин, при етом сказавши: „свершилось!“ То про што нам і во снѣ не снилось, ми тіпер ощущаем наяву... Прийшов довго-жданний час, когда ми наконец посчитались з своїми ворогами і лежить он тепер повержений во прах у наших ног і просить пощади, но ми йому нікогда ее не дадім, так як он нам не давал..., І вот тепер перед намі вопрос: какую нам дальше братъ крѣость, какіе стѣни ми еще не развалілі, што нам дѣлать дальше і как нам устроїть жизнь по нашему желаню, так как мы хотім... (запинається) так как мы желаем сами... (Придивляється схвильовано в папірець, знов запинається). Главное же, как нам роспорядиться той землею, которая довжна принадлежать тѣм товаришам, которые ее своїми власними руками обробляють і штоб це било никому обідно... .

Загниколіно. (Дзвонить). Поступила заява припинить балачки і приступить до голосування. (Дивиться на папірець). Ще залишилось 23 промовця...

Голоса. Хай говорить, що ти там його припиняеш, що ти йому рота затуляеш, хай промовець говорить, просимо, просимо... Хай всі виговоряться!..

Другi голоса. Годі балачок, до діла, близче до діла!..

Загниколіно. Товариші, так нельзя, всім разом кричать нельзя, треба по порядку... вношу пропозіцію: припинить балачки і приступить до вибору членів земельного комітету. Хто за цю пропозіцію прошу підняти в гору праву руку!

Голос з народу. Праву тобі кажуть, йолопе, а ти витяг ліву!!

Загниколіно (Рахув). Раз, два, три, чотири, п'ять... (про себе, рахуючи руками) 25, 26, 27, двадцять сім—за. (Записує). Хто проти? Прошу піднести ліву руку! (рахув) раз, два, три... 11, 12, 13, 14, 15, 16—шістьнадцять проти. Більшість—за припинить. Принято. Балачки припиняються. Прошу намічати кандидатів!

Голоса. Причепу Юхима... Юхима Причепу, Гниду Кліма, Гниду Кліма, Загниколіно, Бовтала Івана!! Він торік добре панські вівці поділив!

Загниколіно. Товариші, не всі разом! По порядку!. Прошу називати по одному кандидату і потім кожного окрім голосувати мем. Кого хочете, товариші? (Прислухується, прикладавши руку до вуха)

Голоса фронтовиків-втікачів. (Більшість викликає Причепу). Причепу, Причепу Юхима! (де хто). Харька Кандибу!

Загниколіно. Хто за Причепу Юхима, прошу піднести руку до гори! (Рахув). Один, два, три... 15, 16, 17, 18. Вісімнадцять—за. Хто проти? (Дивиться). Нема. Хто воздержався? (Рахув). Один, два, три... 22, 23, 24... Двадцять чотири! (Записує махаючи головою). Вибраний Причепа Юхим. Товаришу Причепа, а йдіть — на лишені сюди, роспишіться отут, (показув на папір) та покажіться перед громадою!

Голос з народу. Та він не грамотний!..

Причепа. (Який весь час більше всіх галасував та роадирався, розштовхув народ, виходить до столу, здійма шапку і кланяється). Товариші, так как ви мене обібрали і здѣлалі своїм довѣреним лицом, то щиро вам дякую! А, я уже за правду постою, будьте певні, що я живот свой положу за обчество, та антреси біднѣючого приліватарія... Хай живьот Українськая територія! Слава!

Голоса з народу. Слава! Слава!.. Годі уже тобі буде репетувати, пьянчого ти, та ледащо нещасне! (При останніх словах Юхим поточується назад, пірнає в натовп і як дим зника).

Загниколіно. Товариші, кого ще бажаєте в комітет? (Збори, розбившись на невеличкі купки, радяться).

Один з народу. (Піднима руку). Прошу слова!

Загниколіно. Товаришу, хиба-ж ви не бачили та не чули, що балачки вже припинені і зараз йде голосування і вибір кандидатів у.. Чи може ви з заявою?

Один з народу. Єге-ж, з заявою.

Загниколіно. То прошу.

Один з народу. Там хтось лід'їхав, якихось двоє, здається від повітового комисара.. Та от і вони!

Я в а 2.

(Входять Данило, Роман, Лаптьов, згодом тихенько пробирається Соломон. Всі нишком здороваються з презідією зборів і сідають в ріжких місцях біля столу і коло ганку. Загниколіно і секретар зборів пошептались між собою, продовжують вести збори. Збори поки продовжують радитися).

Загниколіно. Товариш! Прошу слова! Увага) (Збори підходять ближче до ганку і столу) Зараз до нас прибули з повіту представники повітової влади і бажають з вами побалакать і де в чому поінформувати. Отже прискорим вибори та послухаємо наших дорогих гостей! Прошу назвати разом ще двох кандидатів.

Голоса. (Разом). Безштанька Кузьму та Петра Мосійчука, - Ларівона Дерикозу та Прокіпа Верхогляда!! Хаптуренка Кузьму, Хаптуренка Кузьму!!!...

Загниколіно. Хто за Безштанька Кузьму та Мосійчука Петра?— прошу піднести до гори праву руку! (Рахує). Один, два, три і т. д. 29, 30, 31, тридцять два... (Записує) тридцять два—за. Хто проти? Нема. Обрані Безштанько Кузьма і Петро Мосійчук, (Щось шепче писирю). Увага товариші-граждане! Слово належить товаришові Данилові Думченкові.

Данило. Входить на перед столу). Почесна громадо і трудовий український народе! Зараз у вас відбуваються надзвичайно важливі збори. Зараз ви вибираєте з поміж себе вільними, чесно-одвертими голосами, без урядницької нагайки, старшинського кулака і писарського недреманного ока,—цих бувших очей і правої руки земського начальника...

Голоса з народу. О! Отсей дак докаже,—не по нашому!

Загниколіно. (Давонить). Прошу уваги!

Данило... Завдання, яке стоїть перед вибраними вами земельними комітетами — єсть завдання велике, складне, слушне і, я-б-сказав, саме важливе із всіх завдань і питань, які приходиться зараз вирішать вам самим, так несподівано і без належної підготовки прикладним історичною судьбою—творить своє власне життя, будувати свою власну хату не під свист царського батога та тумаки станового, а під святі вільні згуки — „Вже воскресла Україна!”

Василь. Правильно, товариш, так, так..

Данило. (Продовжує з більшим під'їном). Отже я хотів-би

звернуть пільну увагу вашу, товарищі, члени земельного комітету і шановні громадяне, що на вашому обов'язку лежить — бути не тільки хазяями того панського добра, яке тепер належить всім вам, вашим дітям, онукам і правнукам, але саме головне — бути його розумними й дбайливими вартовими. Од вас, товариші, вимагає закон, уряд, порядок, правда і народ наш, щоб в цю революцію ми не повторювали тих сумних помилок і подій, наслідком яких були пожежі маєтків, безглузде четвертування племенної худоби, крадіжка і самовільна порубка ліса, нищення культурних господарств, питомників, садів і плантацій. Все це тепер ваше, все це тепер народне добро!..

Голос з народу. Вірно, праведно!.. Ale чорта з два ти вдер-
жиш тепер таких харцизяк, як наш Гнида або Причепа, вони не
тільки економічеське розграбують, але й наше скоро почнуть
тягнуту!..

Загниколіно. (Давонить). Увага, товариші, увага, прошу слухати!

Павло. Та циттє, щоб вам заціпило, не чувте що діло го-
ворять!..

Загниколіно. (Знов давонить). Прошу з місця не переговорю-
ватися! Увага!

Данило. (Продовжує). Панський палац нам треба зберегти за-
для того, щоб в ньому ми могли зробити добру школу і стра-
шеннє зло роблять ті дурисвіти, яки підбурюють вас на підпал
та нищення панських будинків за для того, мовляв, що пан тоді
не вернеться назад в село! Ale ці нерозумні голови забувають,
що як-би пан міг вернутися назад, то він все одно збудує собі
ще кращий палац, ніж ви йому спалите, а вернутися він зможе
тільки тоді нарад, коли ви цього самі захотите та йому дозволите,
але-ж знов навряд чи ви коли захотите його пустити назад в село;
значить,—відсіля ясно, що палить потрібні для вас самих панські
будинки нема ніякої рації: в противнім разі ми уподобилися-би
цигану що рубає сучок на якому сам сидить, а що з ним буде
ви самі добре знаєте... панський будинок нам потрібно зберегти
ще для того, щоб зробити в ньому шпиталь або лікарню для
наших хворих і ранених братів і синів...

Василь. Хиба отсі солом'яні голови зрозуміють все те, що-
ти їм товчеш!.... Їм хоч кілок на голові теші...»

Загниколіно. (Давонить).

Фронтовики. Та що вон нам нікудишне розводить — ти
нам загни що нібудь так, щтоб в носі закрутіло, про мир з гар-
манцем, без ванекцій і котрибуцій!!! Годі вже воювати!.. Три
года вже кров свою проліваем!!!

Загниколіно. (Дзвонить Суворо). Прошу слухать...

Данило. (Продовжує). Культурні господарства та плантації, ми повинні зберегти для того, щоб їх перетворити в агрономичні школи для наших дітей, щоб навчатися в них як краще та легче обробляти землю, як зробить її більш здатною та плодючою. Племений скот нам треба зберегти не для того, щоб його віддати першому розбіщаці на поталу, або розрубати на шматки для м'яса, як це було в де яких місцях в революцію 905 року, а для того, щоб росплodити племенну породу худоби в кожному селі, в кожному дворі, в кожному господарстві...

Голос з народу. Праведно, праведно, вірно говорити, ей Богу, праведно!...

Загниколіно. (Дзвонить). Прошу...

Голос з народу. Та я-ж кажу праведно, хлиба я що? як праведно, то праведно!...

Другий голос. Та буде тобі, годі, сами бачимо що праведно!..

Загниколіно. (Дзвонить). Прошу не свариться, увага, дайте, товариші, скінчить промовцеві, прошу не перебранчать! (Про себе). От лиxo мені з отими язикатими...

Данило. Отже закликаю вас, товариші, до розумної, розважної, будівничої праці, а не до безглуздого нищення, закликаю вас бути справжнimi ковалями свого щастя, свого добробуту! Ми з вами все взяли, що нам по праву належиться, тепер тільки до творчої праці, і міцно, твердо тримайте те що з такими труднощами добули! Ні кроку назад, а тільки вперед до ясного сонця, до світу, до правди, до щастя і волі нашому вікам скривдженому народу! Слава вам, слава вільній Україні!! (Йде від столу і сіда).

Народ. Слава! Слава! Хай живе вільна Україна!!

Загниколіно. Слово належиться товаришу Лаптьову!

Лаптьов. Товарищи! Здесь вам говорят про то, що крестьянин, наш руської крестьянин...

Павло. (Обурено). Не руської, а український, що ти там перекручуєш!

Загниколіно. (Дзвонить).

Лаптьов... так вот значит крестьянин, тот неустанний работник нашого села, деревни, казалось бы им'єт право распоряжаться т'м, что давно принадлежит ему...

Василь. Та що він тут цвенькає на на своїй кацапській мові, говори по нашему, коли хочеш щоб тебе слухали та розуміли!..

Загниколіно. (Дзвонить). Товариши, прошу з місць не баламати... (Дзвонить).

Лаптєв... а между тъм по словам предыдущаго оратора виходит, что ви не имъете права распорядиться по своему усмотрѣнію принадлежащим вам добром...

Голос із народу. Та що він там бреше, який оратель говорив, що ми не маєм права... Бреше він, собачій син!

Загниколіно. (Давонить). Заспокойтесь, товаришу, заспокойтесь, прошу уваги!

Голоса з народу. Та що там з ним панькаться, женіть його в шию відтіль, хай йде туди звідки прийшов, що він нам тут варнякає по своєму... Геть його!!

Загниколіно. Товаришу, прошу балакать по нашому, а то народ хвилюється, погано розуміє та не хоче вас слухати!..

Лаптєв. Нічаво, ека важності!.. Паймуть каму нада!..

Народ. (Обурено). Геть звідсіль, геть, геть його, в шию його, не треба нам таких орателів, геть цього кацапа!..

Загниколіно. (Щось в енергійною мімікою і жестами серед шуму і гаму говорить Лаптєву, той теж в незадоволенним видом йому одповіда, кілька хвилин вагається, але потім з словами: „Что за шовинизм, что за нетерпимость!! відходить в бік і скоро зника).

Василь. Еге-ж, так само як і ви колись з нами! тоже, нетерпимості!... а як нам забороняв і Богу молиться по своєму, то забув!..

(Збори згодом заспокоюються. Загниколіно перестає давонити).

Молодиця. Слухай, Петре, годі, буде тобі тут байдикувати та блягузати, гайда до дому вечеряти, тай худобу пора гнати на ніч в поле... буде вже з тебе, буде, набалакався чорти батька зна чого! Чешете отут тільки язики, а діла нема кому робить!..

Петро. Та одченись, Химко, дай дослухати!.. Цікаво чим воно скінчиться, чи поб'ються, чи ні?!..

Молодиця. (Тягне його за рукав). Та годі, годі, ходім-бо вже — завтра сват Іван все роскаже, а ти вже йди! Поляскав досить язиком, буде з тебе, пора й за діло братися, тай вечеря прохолоне!..

Петро. (З досадою). Ї причепиться-ж проклята баба, як гнида до кожуха-не дасть до кінця дослухать!... (Чеше потилицю). Як на гріх ще не скоро й моя черга говорити! Просто біда з отими бабами, нігде від них не заховаєшся!.. А тут ще як на зло дали й ім право балакать на вібраних, щоб вам маму копичило!... (Дивиться сердито на жінку, плює в досадою і покірливо йде за нею. Пішли).

Загниколіно. Слово належить товаришу Соломону!

Соломон. (Роз'явно виходить до столу). Товариці! (Ефектно робить паузу і жде наслідків свого звороту до авдіторії). Коли наш великий вчитель Маркс, і його послідовники Лібкнехт, Роза Люксембург, Адлер батько і син...

Голос з народу. Та що це він нам своїх родичів там виклика, чи що?!

Загниколіно. (Дзвонить). Товариші, прошу не перебранчать промовцеві!

Соломон. ...коли, я говорю, світовий пролетаріят в лиці своїх апостолів вперше проголосив і виразно написав на свому прапорі: „пролетарі всього світу єднайтесь!“ — з того менту нам не були страшні ніякі деспоти, ніякі королі капіталу, ніякі...

Голоса з народу. Близьче до діла, чули вже, пора вечерять!!..

Загниколіно. (Дзвонить). Увага, товариші! Увага!

Соломон. ...ніякі самі міцні фортеци в виді роскішних панських палаців не були страшні нам, бо ми знали, що досить одного нашого мановення руки, (показув рукою і взагалі сильно жесткулює) як од них не останеться камня на камні...

Голос з народу. Що він там верзе, що таке, де не останеться камня на камні!..

Соломон. ...і цей вожделений час, товариші, зараз настав, зараз прийшов, прийшов час (ще з більшою експресією) росплати, помсти, настав час змести з лиці землі ціх німих свідків, цих пам'ятників наших сліз, крівавого поту...

Голоса з народу. (З обуренням). Та заткніть йому пельку, що він там верзе?! змести?! для чого змести?! Наше добро нищить? Нашу крівавицю руйнувать?! Женітъ й цього в шию, геть відціля, геть!! Не треба нам таких орателів! В шию його, в шию, геть, геть!..

Загниколіно. (Весь час божевільно дзвонить). Товариші, товариші, заспокойтесь, заспокойтесь, увага, увага, ува-а-а-г-а-а!!!

Соломон. Товариш, голова, що ж це таке?!

Голос з народу. Геть, геть, годі не давайте йому збивати народ!!

Соломон. (До голови зборів). В'єдь єто же... єто же насіліє, я протестую!... (Зривається з місця і відступає до дверей, потім непомітно зскакує в танку й швидким кроком зника).

Загниколіно. (Дзвонить). Товариші, заспокойтесь, заспокойтесь; товаришу (повертається до Соломона) забороняю вам... (здивовано дивиться на те місце, де стояв Соломон). Товариші, оголошу зібрання зчиненим!... (Всі в лайкою і незадоволенням починають росходитися, крім голови, Данила, Романа і ще двох-трьох чоловік з громади. Павла довга).

Загниколіно. От напасть з цим Соломоном! Це вже в другий раз він зрива нам збори! Як тільки прийде, так зараз і починає про свій інтернаціонал! Тут ще у нас на селі є кілька його су-

мисників... Так, знаєте, ледацій народ, п'янички, нетяги, мілкі злодюжки і всякий непутячий люд!... От він і крутить їм голови, а вони йдуть за ним. Все чимось похваляються та кажуть, що скоро їх буде верх! Так і сичать на зборах та каламутять народ на все непотрібне, і верховод тут Соломон!

Роман. Чого же вони хотять і хто вони такі?

Загниколіно. Та більше з тих, з дизертирів, що покидали фронт, або всякі наши таки гультіпаки, а базікають вони всі про якийсь большовиазм!..

Данило. А-а! он воно що! Ну-ну, це цікаво!

Загниколіно. Та цікавого тут мало, бо де у кого вже ум за розум заходить! Підбивають, наприклад, народ йти розграбити панську економію та цукроварню, кажуть, що все це наше і тому ми повинні піти й все розібрать, що кому до вподоби... От такі капосні!

Роман. А як же люди?

Загниколіно. Та люди як? Де хто слухав та й згожується а більшість жене їх в шию отак, як сьогодня тих орателів!, хоча є богато вже хистких голов, особливо оті безштанькі та „житомирські герой“, що повікали з фронту... Вони тут більше й верховодять! І нема на них ніякого страху! Що-ж ти йому вдівш, коли кожен з них приніс до дому рушницю? Тільки скажи йому що, то він зараз нахваляється хату спалить, або загатить кулю в лоб! Прямо біда з ними! І так в останні часи нема життя в селі.. Кожної ночі, що небудь трапиться... То вкрадуть щось, то пограбують, а то і вб'ють, як оце недавно було в Лозоватій... і мовчишь, бо буде, ще гірше... Поки вони ще хоч трохи побоюються громади і не виступають одверто, а що далі буде, то вже не знаю!...

Данило. (Замислено). Треба лікувати цю пошесьт, треба лікувати і негайними васобами!

Загниколіно. Та як його вилічиш от такого, як отой, що сьогодня обрали в комітет — Причепу Юхима!? Адже-ж все село знає, що це самий, що ні-на-єсть остатній п'янчужка і лedaщо, а от же бачте — обрали, бо ті горлодери аж на стінку дрались, та голосували за нього! А спробуй виступить на сході проти них, дак чакий галас підіймуть, а вночі ще й кілком почастують або хату підпалять! Ех-хе-хе! Багато вони ще не розуміють! Правду кажуть ваші батько Петро Іванович — як би, кожний з них в свій час хоч-би зиму походив в школу, почитав добрих книжок, розумну газету, а замість коршми та монопольки знав дорогу в „Просвіту“ — то цього-б не було! А тепер що? Горбатого могила виправить!

Я в а 3.

(Входять Суховій і Тополя).

Суховій. Я думаю хто це сьогодня підїхав так тихенько до волості, ке-лишень підем та подивимся! Що-ж це ви, хлопці, почали обминати батькову хату? Га?

Данило і Роман. (Зразу починають вмісті, потім один Данило). Та ми, тату, по пильній справі... (Один Данило). Зразу гадали зайдти до вас, але довідавшись, що зараз відбуваються збори, порішили перше зайхати на збори, а потім вже заскочить і до вас! (цілуються).

Роман. А ти давно тут, Надіє?

Надія. Та я, брате, вчора вранці. Залишила на день своїх хворих й отсе махнула відвідати маму. Мама трохи підвередилася, от батько мене й викликав.

Суховій. А вона у нас така, що сама-б і не приїхала! Все своїх хворих знає, та митінгуб по всій окрузі, аж луна йде!

Надія. От бач, батько вже й, ревнує! Таточко, такі часи як ми зараз переживаємо трапляються в століття раз! А ви сами краще мене знаєте, що у нас куди не кинься, скрізь не ораний переліг! Як-би, здається, доба була в 48 годин і то її не вистарчить всієї роботи зробить! Працювати приходиться за десятвох, та де там за десятвох?! За сотню або й більше! Навкруги-ж інтелектуальська пустеля! Все, що ще держалось до революції по селах—пішло в армію, на війну, а як почалась революція-більшість позалишалась в центрах, а село знов осталося самотнім, безпорадним! От ми і знесилися, та б'ємся як риба об лід! А тут ще приходиться витрачати енергію, на „сопротивлені“ ворожого нашій українській ідеї тертя, до речі сказати і на сором, з боку так званої російської чорної сотні, а од неї не одстав, скажу отверто, і російська демократія, а також все те, що носить печатку „малоросійщини“. От, отсі супротивні течії, здається, більш всього нас знесилися і марно віднімають енергію!

Загниколіно. Так, так, правильно говорите!...

Надія. Ну, та нічого, (весело) поборемся, і наша все таки зверху буде! Правда, гайдамаче?!(кладе руки на плечі Романа і ласкаво придавляється йому в очі). А ти що так насупився, неначе миша у велику п'ятницю на крупу? Журишся що не маєш долі?

Роман. Та, положим, не дуже, але все-таки погано, взагалі погано на душі...

Надія. (Живо і весело). Дарма, не журись, козаче! Маєм долю, маєм долю, та ще таку, що всі вороги наші аж показяться від

заздрости! Зажди, зажди-через рік, через два так тряхнем единою-неділімою, що весь світ здрігнеться! Хиба-ж забув, як ми вже раз тряхнули і Польшою і Кримом і Туреччиною! А тепер черга за товсточеревою матушкою—Росією! Нічого, не відкрутиться! Дарма, що 250 років держала нас темними, німими та в льоху! Теперь заговорим! Та не забувай куди ділісь торки, берендей, чорні клубуки, печініги, половці!? Хиба не в наших жилах тече кров цього страхіття середневічної Європи, хиба ми не навчились розвалювати царства і глитать ціли народи?! Це-ж наш історичний фах, але сконсолідувавшись і об'єднавшись від Карпат аж до Кавказу і, викликавши на підмогу канадських, сібірських, туркестанських і других українських емігрантів, так штовхнем велику „Федору-дуру“, що з неї тріски посплються! Не так я кажу, товаришу Сидоре?

Загниколіно. Та дай Боже, дай Боже! Вже давно пора своїм розумом жити, а не позичати у дурніших від себе!

Надія. Ну, а тепер ладнайсь і марш „блудні сини“, до дому пити чай! Ходім, товариші, і ви з нами, погомонимо!... Ще є багато де про що побалакати...

Я в а 4.

Баба Палажка. (З костуром в руці бурмоче). Свят, свят, свят, Господь Саваоф, прости небо і земля слави Твоєя! І возстане народ на народ і царство на царство! І розтрісне земля і появиться в огні і пламені анцихрист! І піде брат на брата, син на батька, дочка на матір і настане кінець світу!

Надія. Що ви, бабко, тут верзете?

Палажка. (Підняма руки до гори і пророчеським голосом). От'їдіте од мене нечестивие в вас бо несть спасенія! (Опуска руки). Очисти, омий, отпусти, Боже, да не йдуть на совіт нечестивих!... (Шканди-баючі подається вбік від них).

Надія. Що це з бабкою, здається тее?... (Показує на голову).

Загниколіно. Та не знаю й сам! Тижнів з два тому назад була баба, як баба, а от після одної казані панотця Хоми в церкві, її як щось прикинулось. Ходить цілісенький день з костуром в руці, та все щось пророкує. Особливо достається оттим фронтовикам, що повтікалн з окопів. До речі—вони у неї вкрали тілі ночі порося, от вона тепер тільки ходить та лякає людей! Та її не диво! Бабі вже за 90, то мабуть вже і на горіщі не тее, як ви кажете, Надія Петрівно!

Надія. Ну, то справді не дивно, що вона вже зробилася от-

тут у вас Піфією-прорицательницею. Ну ходім, панове, бо вже сутені! (Пішли. За коном чутъ спів „марсельєви“ все близче й близче).

Я в а 5.

(Входить кілька парубків, салдатів-дезертирів, відпускних, чоловіків. Між ними Гніда, Причепа, Хаптуренко).

Всі. (Співають). „Одричемся вод старого мира, отрахнем їво прах з наших ног“ і т. д.

1-й салдат. Давайте братця, ету, как ее, леворуціённую, ту гдѣ пається про дубинушку, тую што нас вчил ротной прaporщик Кобааренко. Зачинай, Хведоре, товстим басом!!!..

2-й салдат. Цієй я либонь не втну! Тут нада ха-а-рошой бас, от как у нашого диякона!..

Всі. Нічаво, нічаво, зачинай, зачинай, может вийдьот!..

2-й салдат. (Почина васпівувать). „Много песень слыхал я в родной стороне“ (Хор підхвачує, але не складно, нарешті у них нічого не виходить).

1-й салдат. Давайте, хлопці, краще нашу бойову, а то у нас із єтой песни ничево не вийдьоть. (Почина ухарські васпівувать: „Ох, яблочко, куди котися, попадеся до гарманця ни варотися!... і т. д. (всі підхвачують і з гиканьем та присвистом співають).

Я в а 6.

(Вбіга салдат).

З-й салдат. Бачили? Я казав що то вони-так і є! Роман, Данило і баришня! Ну і ловка дівчинка я вам, братця, доложу-ета дохтурша! Як би так з нею в проходку по Хрещатику, або там по Невському пройтися, так все-б опчествоб, аж слині роспустило! Одно слово, козирь-дівка!..

Гніда. Тю, на твою голову, навіжений, сказали новину, нена-ч-е-б ми і без тебе не знаєм хто приїхав! Вони вже побивали і на зборах. Данило дак і з промової виступав!

З-й салдат. А я й не знав! Чого-ж ви мені не сказали?

1-салдат. (Підскакує до нього і бере жартовливо під козирьок). Так што винуват ваше високородъ, що не одлепортували раніш! Ех, ти, печериця! (Раптово насуває йому на очі шапку). Ке-лишень краще закурить, давно не палив, аж шкура болить! А проклятий Лейба в борг не дав, бісів жид! (Третій салдат витяга з кешені кисет і починають вдвох крутить цигарки). Боку з мерською! (Манерно кланяється і поверта кисет).

Хаптуренко. А де сьогодня, товариші, чергова спроціяція?

Гнида. Та ні у кого більш, як не в Демида Очкурні. Там я вчора наглядів такого кнурика, що сало аж з боків тече!

2-й солдат. А хто сьогодня на розвідку, в калавур і в действіє?

Гнида. Чш! Смир-р-рно!! Збірайсь всі, хлопці, сюди на нараду і на военное совещаніе! (Відходять всі трохи в бік до Кліма. Останній хватає жвано кілька чоловік за рукав і ладнає їх). Стройся! Ти, Грицько, як старий розвідчик—в секрет, (кладе йому на плече руку) ти Захарій з Демидом (всказув руками) в часові і під часок, а ти Макаре з Прокіпом в передової отряд і на розвідку. Я з Іваном та Омельком в главні сили. Ну от,— живо, риблята, гарнізуйся, гарнізуйся живе—раз, два і готово! Помятайте-ж, хlopці: бистрота і натиск! Взаімная піддержка і відмінна! Збіратися в случає пораженія за левадою під дубом, в случає перемоги—у Грицихі в хаті! Ти Хаптуренко, по мирній часті — в маркитанти,— што-б мне бил самогон, понімаеш? Ну! одна нога тут, друга там, марш! (Штовхає його в потилицю і відправля).

Хаптуренко. Слушаю ваше високородье! (біжить).

Клім. Ну, здається всьо! (Замислюється). Так, всьо! А тепер, товариші, по містам і за дебло! (Всі розбігаються).

1-ий солдат. А як сьогодня діяльність з огнем боєм чи без оного?

Клім. Та можна для страху дать кілько холостих в гору! (Пішли. Кричить їм наадогін, прикладивши долоні трубою до рота). Та гляди-и-и-и-ж мені—не зі-і-і-вай, товариша вируча-а-а-й!

Завіса.

ДІЯ III.

Велика клясна кімната сельської школи. По стінах мапи, таблиці, шкільні малюнки і т. д. В правому куті класна дошка, на якій великими літерами написано: „Да здравствует советская социал-федералистическая Российская Республика! Смерть буржуям! „Намалеваний товсточеревий кашап-купець на вколішках, а перед ним червоноармієць звірячого вигляду, держить його за довгу ковлячу бороду. Вадовж стін кілька шкільних лавок. Ліворуч стіл, накритий червоним сукном, над ним на стінці патрет Леніна і Троцького, уквітчаний червоними прапорами. Зверху над ним великий червоний прапор з написом*): „Да здравствует III-й интернационал! Смерть деревенским кулакам! Крестьянин и рабочий!! забей последний гвоздь в гроб ненавистной буржуазии! Довольно попили нашей кровушки!!!“ На

*). Як по політичним, або яким другим умовам буде невірно робити такі написи, то можна тільки задрапіровати червоним партрети Леніна і Троцького, а останній декоративний матеріал роскидать в бевладді на партах, зилишивши всетаки карикатуру на дощі.

одній парті, не на першому місті, недбало поставлений боком патрет Тараса Григоровича, з руцінком і національною широкою стрічкою, кинутою в безладді на патрет. Осінь, погожий день.

Я в а 1.

(На одній із шкільних лавок сидить,звісивши ноги, Данило, біля нього рядом Роман. Коло нього стоїть Катря).

Данило. (Сумний, зажурений, підперши голову долонями). Коли це кажеш зкоїлось?

Катря. (Пригнічена оповідає). Ми тілічки що пообідали. Татко пішли одпочивати—, у нього ще з ранку розболілась голова, я в садку під липою читала, мама-ж ще поралась біля самовара. Перший побачив їх Самків хлопець Терешко, який пас біля Чумаківського лісу вівці. Це татків найкращий учень був торічного випуску—от він і попередив нас, що до села наближаються червоноармійці. Мама як почула, як держала полумисок у руках, то так ним і брязнула з переляку об землю... Ну, а далі самі бачили... Зразу я хотіла утікати до Надії, (безнадійно) але все одно від цих звірів нікуди не сковавшся!. Та хто знає, може вони зараз і в Умань добрались! Так що я махнула рукою і порішила: все одно, де не мучиться!... (Павза). Ну і почалось!(Тяжко зітхнула) Вони-ж сюди йшли, як до дому, бо їх вів Гнида Клим, Причепа; Хаптуренко у них теж граб не останню роль... Всі наши дезертири-фронтовики теж опинились там...

Роман. (Схоплюється з місця, нервово і з обуренням). Та не вже-ж і Хаптуренко теж там, цей бандіт, цей бувший поліцейський шпик! І його сами большовики не повісили досі на першій тіляці?! Це-ж глум, це-ж якийсь кошмар, діскредітація ідеї!. Що-ж це робиться? Куди-ж це большовики ведуть задурений народ ?!

Катря. (Засмучена ходить по кімнаті). Єге! це ми з тобою так дивимось і гадаєм, а у большовиків він має якусь спеціальну роль! Для цього й держать... Загниколін розказував таткові, що він першу роль відіграє і в виловлюванні та видачі всіх свідомих українців... Вбивство Олександри Яковлевни Ефименко ц те-ж, кажуть, діло його рук...

Данило. (Встає, починає ходити, нервово здавлюючи пальці рук). Що-ж його тепер далі робить, що його робить?! Серед цих панів п'яних звірів я все одно працювати не можу, не буду, та й не хочу!! Але як тепер прорвешся до своїх, коли вони по всіх шляхах поставили сторожу і хапають всякого більш-менш подозрілого та подібного до інтелігента! (в роспушкою). Це-ж прості якийсь сон!

Роман. Та, положим, пробратися ми ще якось зможемо, це пусте...

Данило. Ні, у мене прямо все це в мозок не укладається! Як же так? Ми, ми їх вели до світа, до правди, росплющували їм очі на весь жах тої соціально-економічної неправди, ми-піонери революції, мозг, нерви і кров свого народу, ми тепер повинні перейти на стан нелегальних, на положення травленого вовка, ховатися і третміть за кожну хвилину свого життя, гірше ніж при царсько-жандармському режимі, ждать поки осатанілій від неповиної крові п'яний червоноармієць-латиш, кацап, мад'яр, або дикий китаєць всадить тобі кулю в лоб! Ні, це-ж якась мара- (безнадійно) це якийсь кошмарний сон! Далі нема чим дихати! О, бідний наш народе! Доки-ж ти будеш поневіряться морально і духовно по чужим задвіркам, коли-ж ти вже будеш паном в своїй хаті, жити своїм власним розумом! ? (Павза).

Роман. (Нервово стука пальцями по столу). Єге, так, так...

Данило. І отсе все, отсе подяка за всі муки, всі морди за для тебе, отсе все, що ми одержали за свої тяжкі кайдани, глум, зневагу і від своїх і від чужих катів,—ми твоя інтелегенція, твій розум, твоя плоть і кров!?

Катря. (Пригнічено). А серед цих червоноармейських харь, справді єсть скілька китайців, наш дяк бачив їх навіть на власні очі... Кажуть, що вони виключно катують та розстрілюють, а один є там серед них так просто звірь... Лі-Хо-Чан зветься...

Роман. А не чула, на „який власне предмет“ вони до нас пожалували ?

Катря. Ріжно кажутъ... Одні говорять, що це так аваний продовольчий отряд, другі—що це обходна колона, щоб зйтъ нашим в тил... Хиба їх розбереш?! А школу як розмоловали?! Все це попривозили з собою і вже зранку почали у нас пораться, як у себе в дома! Патрет Тараса Григоровича хотіли знищитъ та викинуть... (Павза). Тут вони, (показує на кляс) здається, хочуть улаштоватъ свій трібунал, чи „чрезвичайку“, не знаю...

Роман. О Боже, доки-ж нас будуть мучитъ ці кати?!

Я в а 2.

Входить Пороховниця Гнат і Параска.

Параска і Пороховниця. (Разом). Слава Ісусу!

Катря. На вікі слава!

Пороховниця. Данило Петровичу, порадьте Христа ради, що його робить? Вірвались отсе зараз п'ятеро отіх песиголовців,

забрали гвалтом кобилу, корову, двоє поросят і четверо овець тай погнали до свого комисара, чи як його там!!

Параска. (Почина плакат). О Господи, ой Боже-ж мій, що-ж ми тепер робитимем з діточками — останню корову одняли, ой лишечко, ой нещасна моя голівонько!..

Пороховниця. Та цить Параско!. Бігав оце до їхнього комисара, просив, благав, на вколішки ставав—та де там—і слухать не хоче! „Што, говорить“, хахлацька твої морда, лєтлюровець, сякий такий, где твої братъя? А? Думаєш ми не знаєм! В гайдамаках служат! Всѣ ви здѣсь українци, вас всѣх вѣшать нада, вот что!“ А яж-хиба знаю де тепер Василь та Павло? Як забрали їх ото ще торік по мобілізації проти гетьмана, так досі ні слуху, ні духу про них! Здѣлайте милость, Данило Викторовичу, підіть до нього,—може він хоч вас послухає, виж все таки людина освічена, завжди стоїте за нас!

Данило. (Розводить руками). То колись було, товаришу, а тепер загуло! (Гірко). Тепер і ми такі-ж контр-революціонери і буржуї як і ви, як і вона, (показує на сестру, з нервовим під'їмом). як Параска, як всі ми, хто належить до українського народу, хто говорить не московською, а свою рідною мовою, хто не хоче грабувати, бить, палити, нищить, різать, насиливати, знущаться над подібним собі, хто, словом, не з ними-той їх страшний ворог, той проти них, той не має права на повітря, на сонце, права, на правду, на волю, на життя!!

Пороховниця. Правда, правда...

Данило. А які ми з вами контр-революціонери, питаю я вас, які ми з вами вороги трудового народу, коли ми плоть від плоті того народу серед якого живемо, коли у вас мозолі на руках од щоденної, безвпинної праці, а у мене горб на спині від тойж праці, тільки інтелегентської—тої задля якої я витратив в школі дванадцять найкращих років свого життя, тої праці, яка веде вас, ваших братів, батьків, дітей до крашого, щасливого життя, до любові і милосердя до подібного собі!... Але все таки ми з вами буржуї, бо московському наїзднику і насильнику, дикому варвару-кацапу і його комисарам потрібно нашої крові, нашого хліба, цукру, сала, коров, коней, нашого поту, нашого рабства і панування над нами! Через це, і тільки через це—ми з вами буржуї, контр-революціонери, люди по за законом, яких всякий розбещений сваволею дикий азіят-кацап може безкарно вбити, ограбити, згвалтувати вашу жінку, мою сестру, дочку-кинуть в вогонь ваших дітей! I це називається большевистським раєм, це есть та

висша правда, яку принесли на нашу землю з собою ці гуни ХХ століття, організовані міжнародні бандити, злодії, хулігани і вбийці, ці брудні імперіялісти півночі, ці обманщики, ці велики провокатори від революції!!

Пороховниця. Але-ж Данило Степановичу, що його робить?!
(Ламав руки і ридаючи беасило присідає на одну з парт). Чим же я в цьому році об'орюсь та обсіюсь, що ми на зиму їстимем?!
(Параска весь час впівголоса плаче і балакає а Катрею).

Параска. (Знов почина лементувати та плакать). Ой, визвольте-ж нас, ой, порадьте-ж нас, вони все-ж таки повинні вас послухать! Деж тепер тої правди шукать на світі Божому?!

Роман. (Скакує раптово з парті і почина швидко ходить по кону). Правда тепер у них на кінцях їхніх багнетів (грізно стука рукою об парту і кричить) і такою-ж правдою й ми повинні їм одповідати.. Ну, годі плакать! Марні ваші слізози, марні ваші благання!! (Підходить до Пороховниці. Байдоро і рішуче). Ви от що краще мені скажіть: де ваша рушниця та набої, що торік принесли з фронту?

Пороховниця. (Радісно). Та є, захована добре в садку під вишнею, там-же і набої?

Роман. А не знаєте у Сидіра ще є його кулемет?

Пороховниця. (Ще більш радісно). На тому тижні ще ми його вдвох обдивлялись і чистили!

Роман. (Рішуче і захопленно). Отсе вам єдина моя порада! Розумієте?!

Пороховниця. (Радісно стискає йому руку). Спасибі, дорогий товаришу, цілком розумію! Це, справді, єдиний правильний шлях!..

Роман. (Одводить його в бік). Так отже слухайте уважно. Сьогодні, розумієте,—сьогодні, як смеркне, приготуйте лантух харчів на тиждень, беріть рушницю, кулемет, зборний пункт о півночі коло старої греблі біля самого млина. Заберіть другу рушницю у Сидіра, підговорить ще Михайла Качура, Тимка Перепелицю, а з останніми перебалакаю я і—гайда! Там у нас єдина порада і єдиний поратунок!. (Показує на захід) і там жорстока, свята помста за двухсотлітні знущання, морд і рабство! А дорогу на той бік я знаю!.. Вчора тільки там був! Ну, з Богом! (Випроважує Пороховницю і його жінку). Ну, годі, тітко Параско, все буде як найкраще! (Тихо до Перепелици). А може-б жінці не казать?

Пороховниця. Ні, нічого, вона у мене козацького роду, аби не діти, то й вона-б пішла-б з вилами колоть та різать отих всесвітних кровопиваць та катів!! От біда тільки її буде з отою дрібнотою! Розумієте четверо їх у мене! (Змахує слізову. Рішучелюто). Ну, нічого, тай ломощуся-ж!! О-о! віддячу вже і за братів

і за себе! Вже разом за все, за все порахуємось!.. Поки прощайте! («Твердо і бадьоро»). Ходім, Параско, годі плакать! Підем правду шукати сами! (Пішли).

Данило і Роман. Щасти, Боже!

Катря. (Підходить до брата, бере за руки і сильно трясе). Спасибі, Романе, ти підняв дух і у мене, а то вже зовсім хотіла хоч з моста та в воду!

Роман. (Весело обнімаючи сестру). Нічого, сестро, ще поборемося, хиба в наших жилах не запоріжська кров?! А рабами все таки ми нічим не будем!!.. Ну, я піду,— ще треба де що зробить, тай в цьому тихому райському комуністичному затишку не так безпечно довго оставатись! (Пішов).

Я в а 3.

Вітренко. (Вбіга). Ну, я тільки що від волости! Насилу вирвалась від комисарських компліментів! А знаєте хто у них за комисара?! От не одгадаєте, побожусь що не одгадаєте!

Данило і Катря (Разом) А хто?

Вітренко. А знаєте хто? Соломон Чобес! Наш старий приятель і добрий знайомий. Тільки ви тепер його не пізнаєте, та-кий франт,—, вуса голені англійський пробор, настоящий американець і зветься вже не Соломон Чобес, а „Товарищ Володя“, на призвисько Самопалов (Сміється). Ну, як вам це подобається?

Данило. Цілком зрозуміло. Вони всі під російськими або українськими прізвищами псевдонімами, бо інакше їм не можна. Зручніше і безпечніше під час кріавової росплати з розбещеним большевіцьким комунізмом і його провокаторами, тай взагалі — це найкращий громоотвод на голови темної, задуреної напівзятської і здичавілої російської „рабоче-крестьянської“ маси. Шукай потім вітра в полі — цього Володю Самопалова! (Замислено). Та-ак!.. Ну, щож там новая властъ коло волости ?

Вітренко. Вибирають, настановляють та інструктірують „комбед“. Ну, звичайно, першу скрипку грає в цій комедії і веде перед Гнида, Причепа, Хаптуренко, Острожний. З наших селян попало дуже мало,—, більше все якісь незнайомі кацапи. Але ж серед них є й патрети, я вам доложу, прямо хоч зараз в колекцію типів Ломброзо, або в горьківське „Дно“. Особливо там один матрос—так це щось таке огидово-страшне, що в день дітей можна лякати. (Чуть грюкіт під'їхавшого воза. Катря і Вітренко біжать до вікна).

Катря. Здається хтось під'їхав? (Кидається до вікна). О, так і є! Тополя, та щей, здається не одна. (Біжить її зустрічати до дверей. Згодом входять Катря, Тополя і Василь Пороховниця).

Я в а 4.

Тополя. Добридень, мої любі! цілуються). А це пізнаєте хто? показув на Василя, потім з осторогою дивиться навколо). Тут у вас ще всі свої? Можна? (показув на губи).

Всі. Ще поки так, а до вечера не знаєм...

Тополя. Гість з Запоріжжя, а офіціяльно—мій санітар з моя лікарні. Розумієте?.. Та невже ж ви не пізнаєте Василя?

Всі. (Всі кидаються до Василя). Василю, голубчику, вас і не пізнаєш, не вже ж це ви? Обріс бородою, засмалився, з шрамом на лобі! З того боку? Як же ви?

Василь. Та от-так, як бачите... (Многозначно). Було треба і я тут... подивитись як ви тут себе почуваете в большовитсько-комуністичному раю. (Іронично-гірко сміється).

Тополя. (Роздивляється убрання школи). Але як же тут у вас весело, скрізь від канібалських написів, аж в очах рябитъ... Це вони коли-ж так швидко?

Вітренко. А хіба ім довго треба? Адже ж у них завжде за собою ціли вози цього добра возиться в готовому і на всякий випадок життя виді! (Василь одходить з Данилом і Романом в бік і балакають).

Тополя. Ну, як же ви тут мої любі? Не страшно? (Бере за руки Катрю).

Катря. Та добра, звичайно ждем мало. А знаєш, Надічко, Соломон тут, з ними...

Тополя. Який Соломон? (Неначе трохи пригадуючі). Ах, той... Та не вже ж? Де ж він і на яких ролях?

Вітренко. Та щось неначе-б за комісара чи чогось другого. Принаймні поки знаєм тільки, що люде вже стогнут від його здирства і, при тому, безпощадного...

Тополя. Ну, нічого, Бог не видасть, Соломон... чи той пак-свinya не зість, чи може Соломон не ростріля.. Так... А ми власне, до вас на хвилинку (многозначно) по дуже негайній і важливій справі, тай сьогодня же і назад, бо запорежцеві треба сьогодня-ж вертати назад з донесенням... Так от же, щоб не гаяти часу, ти, Мариночку, (з притиском, двузначно) вийди погуляти, щоб воно безпечніше було, а ми тут в „два щота“ перебалакаєм, тай далі: бо справа не жде, весь росчот, можна сказати, в часах... Ну, так

ти, Марино, гайда до своїх обов'язків! (бере її легенько за плечі і направляє до дверей).

Вітренко. Гаразд, я вже пішла! (йде).

Тополя. Ти, Катрю, піди в другий бік з боку садка... А Роман де?

Данило. Він повинен скоро повернутися.

Тополя. Та я гадаю, що ми поки зможем без нього... (Заглядає в вікна). Ну, здається, все в порядку?!. (Сходяться всі до купи на переднім пляні кону, сідають за стіл). Коротко справа от в чім. Рішуче, майже начальничиським голосом і тоном, рубає). Завтра о 10 годині вечора повстанчеський загін Петрушевського вдарить в тил червоно-армійські сволочі, яка скупчилася в районі Обезнівки, Сухої Гребелі, Верболоз, Вільшаної, Трахтемірова і нашого села... В той же час Петлюра поведе наступ на іхне праве крило (підкреслено) демонстративний, розумієте - демонстративний, на Обознівку, в яку-ж ударят запорожці з метою притиснути, а потім скинути большовицьку наволоч в Буг. Повстанчеський штаб в мене в лікарні, там же поки часово буде і перев'язочний пункт. Це єсть результат сьогодняшньої наради наших представників з штабом дієвої і директив відтіля одержаних. Василь в числі других прорівався до нас через большовицький фронт для зв'язку і повідомлення про хід подій на нашому боці. Сьогодня-ж він однесе назад і повідомлення, що контакт налагоджен і все буде виконано згідно пляну і даним вказівкам.. Ми приїхали до вас, щоб забрати з села все що єсть бояздатного і всі набої, бо у нас з набоями становище майже катастрофичне, але на превеликий жаль, це тепер зробить трудніще, бо ті звірі вже заняли ваше село. Але, я гадаю, що сьогодня вони ще будуть „упиваться лаврами“ легкої перемоги, п'янствувати та жакувати награбовану здобич, так що ніччу можна ще буде випорснуть, забравши все одважне, молоде і сильне духом. Роман вже знає директиви і зараз їх почав виконувати... Ти ж, Данило, поведеш з Романом наших і Верболозівців до Трахтемирова... Оце поки все... (Пригадує). Ага!.. от ще що трохи не забула...

Я в а 5.

(Вбіга Марина Вітренко).

Вітренко. Позір! Іде Соломен і ще хтось з ним!

Тополя. Ну, ви всі поки, марш! А я останусь, хоч і дуже неприємний візіт!.. (Виштовхує легенько всіх в праві двері).

Я в а 6.

(Вхіде Петро Іванович з дверей ліворуч).

Петро Іванович. Що-ж ти, дочко, не заходиш до господи?..
А я чую хто це тут гомонить? (Цілуються).

Тополя. Ніколи, таточко, я тільки на хвилиночку по пильній справі до хлопців, а потім вже думала заскочить і до вас, та здається, не дадуть, бо он анов хтось іде...

Я в а 7.

(Входить Соломон і тов. Лаптьов, розмовляючи між собою).

Соломон... і вот, товарищ, я думаю... (Побачивши Тополю пристрасно-розв'язно киднається до неї і простяга обидві руки) *Тополечка,* сколько зім, сколько лѣт! Как я рад... вас бачить! (Подає руку).

Тополя. (Холодно ввічливо). Я вам, добродію, не давала права так мене називати... (з притиском) мене звати Надія Петрівна!..

Соломон. Вибачаюсь, вибачаюсь, але я ще по старій гімназичній звичці... все забиваю, що ми вже дорослі люди, вже, так і сказати, навіть громадські діячі і люде хоч не ріжніх напрямків, але все ж такі ріжніх шляхів... (Жартовливо). Ну, тоді вже як на те пішло, і ви мене зразу обрізали, то і я вже теж не Соломон, а товарищ Володя... (Наближається до Суховія і Данила і здоровається). Доброго здоровля, Петро Івановичу, як вас Бог милує, ще кріпнеться?

Петро Іван. Та ще скриплю помаленьку...

Тополя. Мені однаково як ви себе кличите. Називайте себе хоч Ремзесом Великим...

Соломон. (Качаючи головою і жартовливо-докірливо). І оце така зустріч старого приятеля і друга детства після, майже цілого року... не відання? А?

Тополя. А я, власне, не бачу, що особливого ви находите в моєму поводженню з вами?

Соломон. Ай-я-я-я! Надія Петрівно бере її за руку і гладить). хіба-ж так можна, хіба можна ображать старого друга, будь такою ледяною кригою (Тополя висмікує з ледве здержанім призирством руку).

Тополя. Північні ваші вітри, які вас принесли сюди, зовсім заморозили мене... замість серця і душі залишився тільки ледовитий окіян!...

Соломон. Ну-ну, це вже вп на нас занадто... Ну добренько, як-же ви тут поживаєте? Що доброго чуватъ в ваших краях?

Тополя. Як горох при дорозі... Як встанем рано, то знов думаєм — чи доживем вечера з за ваших червоноармійців!..

Соломон. (Трохи холодніше). Ну я бачу ви сьогодня такі да зовсім не в духе... Я, власне, зайшов повидіться як тут мої вибрали та приготували наше свята святих, так сказати — місце для революціонного трибунала, для нашого чека... Ми тут у вас думаєм заснуватися на довго... (До Суховія). Надіюсь, вас ми не дуже стисним?

Петро Іван. Та тепер канікули, школа вільна...

Тополя. Положим, що ви-б не поцеримонились повикидати дітей і серед зими із школи, як щенят на вулицю, особливо з нашої української, але не в цьому річ... Ваша сила і...

Соломон. (Переходе різко на російську мову перебива). Именно, сила основанная на разумном правѣ рабочого і крестьянину быть господином вселенной!..

Надія. Так, так, ви хочете сказати, що темні, задуренні вами анальфабети під приводом всяких авантюристів встановили диктатуру безправ'я, комісародержавія, як моя пролетарська нога хоче?...

Соломон. (Нахабно). Ну положим, панночко, ви уже слишком не осторожны... Хоть мы с вами й старые знакомые, но все таки всему есть границы... Кромѣ того я вам рекомендовал-бы не забывать, что хозяєва здѣсь все-таки мы ..

Надія. А справді, мені приходиться дивоватися вашому нахабному цінізму, бо залізти в чужу хату і називати себе її хазяїном мабуть можуть тільки москалі та люди вашої раси!...

Соломон. (Недбало дивиться на часи). Но однако мнѣ уже пора на засіданіе!. (Хоче йти).

Надія. (Припиняє його повеліваючим жестом). Ні, ви ще залишитесь, щоб вислухать ту правду, якої вам ще мабуть ніхто не одважувався так просто і одверто казати в вічі, бо ваші багнети затикали всім горло...

Соломон. Єто интересно, я вас слушаю, я вас слушаю... толькó єто, сударыня, ви напрасно на нас, — всякому ізвѣсно, что у нас полная свобода слова и мнѣній, даже как-бы они абсурдни не были... (присіда на парту і склада руки навхрест а позою слухаючі).

*Надія.** Так, так, я вас цілком розумію і ввічливости від вас не жду... Отже слухайте, та уважно: весь жах і ваш і наш

*.) Монологи Надії в цій сцені з огляду на іх прінципово-агітаційний зміст — і довготу надається право режісерам скорочувати для більшої іх сценичності..

в тому, що большевизм втоптив в болото, опоганив, оплював і діскредітував в очах суспільства і навіть широких народніх мас ідею соціалізму через ту звірчу роспушту, жорсткокість і нетолерантність, яку він виявив до своїх супротивників по переконанням, крім звичайно, як це не давно, російських реакційно-чорносотенних груп всіх градусів і кольорів... Жах вашого большевизму ще в тому, що він вивів соціальні ідеї на великий шлях, в ліс, на вулицю, дав темному, забитому нерозвиненому анналіфабету-російському і Українському селянину і робітнику в руки ножа і сказав: „іди і з ним ти все добудеш, все бери, бо все твое, ти царь над усім“!... І вчорашній раб возомнів себе царем, і почав чинить те, що й сами черні цари ніколи не чинили... І той послухав і радо пішов з ножем на великий шлях, в ліс, на вулиці міста і села, почав брати за горло всякого з кличем „гаманець або життя“... Весь жах большевизму в тому, що він ошельмувавши і спровокувавши високу чисту ідею соціалізму, зробивши його дійсним socialismus'om asiaticus, як влучно висловився весь культурний захід, прищепив тільки до нього у всіх люту зненавість, огиду і таким чином, мабуть, на довго загальмував соціально-економічний прогрес всього світа... Бо святі, великі ідеї соціалізму він без відповідної підготовки не зрозумів цілком, а як збегнув то цілковито по своєму—результати чого ви сами бачите...

Соломон. (Нервово почина ходити по кону і його неначе корчиться). Так, так, да—да...

Надія. Я, наприклад, пригадую, як, ще з перших часів большевизму, коли ваш Ленін сидів в палаті Кшесинської і відтиля розлягався його звірячий рев,—циого вашого апостола і безумовно хворої людини — і, який наводив жах на весь Петербург, — справжні соціалісти і чесні революціонери, люди з дійсним революційним минулім, які тільки що поверталися з заслання, з тюрем, і каторги, і ці люди предбачали і одверто говорили, що в цю революцію ім нема чого робить, що вона почала приймати божевільні форми, що вона загубить не тільки придбання останньої революції, але попередніх...

Соломон. (Зі злістю). Да-да, да-да... Ето мы еще посмотрим..

Лаптєв. Да запретите, товарищ, ей так говоритъ, вѣдь это же чорт знаетъ что такое!

Надія. І вони одійшли в бік... І вони не помилились... Брати на себе той жах одповіданості, той сором, той позор до якого довели большевики весь чистий соціальний рух — вони не могли і не мали права. Чиста справа потребує чистих рук...

А іх чисті руки не могли бути прикладені до ганебного діла; яким ви зробили сучасну революцію... І вони одійшли... А на іх місце, в большевизм ринулось все дно, весь бруд землі російської і Української, всі мешканці карних вязниць, арештанських рот і других місць ув'язнення а також більшість самих лютих і хитрих реакціонерів - чорносетенців, і все це тепер єсть головним ферментом вашого большевизму. Під вашими прапорами зеднався весь преступний зброд бувшої росії, всі вони зараз у вас в перших рядах... Не дурнож навіть сам ваш Ленін сказав, що його повісять за ідею, а вас за хуліганство... І цим самим ви собі підписали давно смертний присуд і придбали люту зневість всіх поколінь, — бо оперувати і будувати соціалистичну державу при допомозі багнетів і кулеметів, організованих каторжан і бувших мешканців карних вязниць — могли тільки ви, і я все обвинувачую одверто в цьому нечуванному злочині!... І це робите ви, так званні, крайні, найреволюційніші соціалісти, це робите ви, що ще живі, але завдяки всій цій гидоті — вже роскладається і від вас несе уже трупом!... Багнетом можна все зробити але довго на ньому ще ніхто не всидів... Я вас обвинувачую ще в тому, що ви нас — передову народню інтелегенцію, синів і дітей народу, які вийшли з під тієї ж селянської стріхи, авангард сьогодняшньої революції, інтелегенції, яка несла впереді свого народу смолоскій світа і правди — ви — спекулянти революції, ви цей єдиний смолоскій ганебно вибили у нас з рук, а нас загнали в ліси, бори, болота, де ми ховались від вас, як травлений звірь. Ви нас загнали ще в гірші льохи, ніж було під російськими царями, і цього ми вам непростимо і не забудемо... І я вас питую за що все, за що ви нас роспинаєте?...

Соломон. Кто не с нами, тот против нас, тот контрреволюціонер..

Тополя. (З прізирством і огидою дивиться на нього. Після невеликої павзи). Я вас обвинуваючи, що ви — чужинці, піdlі наїздники нас розум і мозок народу нашого, хазяїв своєї землі — купку української інтелігенції кинули в пашу дикої, нерозумної, незнаючої милосердя, розятренної, осатанілої від злоби і лютості до кожного піджака юрби а сами стали осторонь і ще почали скаженно галасувати: „а ту його і роспни його“! Я вас обвинувачую в тому, що ви це зробили свідомо, умисне, щоб винищить нашу інтелігенцію останньої формациї нашого народу і коли він, доведений таким чином вами до морального і інтелектуального занепаду і дикунства, останеться без голови і сумління, один серед

роздоріжжя, безпорадний і сліпий — вести його туди, куди вам забажається, куди вам вигодно, а потім кинуть його ще в більшу моральну і національну безоднію, ніж він досі був, одкинувши його таким чином на кілька століть назад в вік дикого середньовічного варварства, але на превеликий ваш жаль, а наше щастя — вам це вже не вдалось!!.. Я вас обвинувачую ще в тому, що ви в ХХ-му століттю, в вік величаного морального і інтелектуального прогресу, совершенства і гуманізму, витонченої культури і плекання найвищих і тендитнійших почувань і шукань — ви воскресили в ці часи кошмарне страхіття середневічья — стид і позор розбещеного і осатанілого в своїй лютій злобі до інако думаючих — папства і темного, нетолерантного попівства — сучасну інквізіцію, назвавши її „чрезвичайкою“, прибрали її тільки в нові шати... І в цих ваших „чрезвичайках·катівнях“, ви з насолодою садистів, мордуете, знущаєтесь і смієтесь з живих, висококультурних і розвинених чоловічих істот, з дебільшого справжніх соціалістів і революціонерів в спосіб, перед яким блідніють всі страхіття ізувірств гішпанських ісаяутів і королів·інквізіторів. І це вам теж ніколи і ніким не проститься — ні сучасними, ні навіть будучими поколіннями!.. Готуйтесь· же до страшного суду, суду всенародного, який навряд чи буде милосердний до вас... бо ви омерзили, засквернили і запаскудили прекрасну, поетичну, чисту, споконвічну мрію — ідею всеї людкіті — ідею соціалізму глумом з неї самої, насиллям і мордом, забувши легковажно, що „взявший меч в'д меча і погибне“... і ви таким чином потопили ганебно її в крові ваших здебільшого невинних жертв, тоді як навіть перший і самий великий соціаліст — Христос і то наважився один тільки раз в своєму життю вжити невинного насилля виганяючи із храму Божого крамарів... А ви що робите?...

Лаптів. Товорищ, Соломон, в'єдь ето· же невозможно, ето недопустимо, что вы д'єлаете?...

Соломон. Пусть виговориться, пусть виговориться уже разом.

Тополя. Ви нас — трудовий, робочий, інтелегентний пролетаріят оббріхали в безчесний спосіб перед темною, забитою, задуренною раніш рабським, а тепер вашим деспотично демагогичним режимом народьюю масою, штучно, навмисне, свідомо зробили нас перед ним „буржуями“... (саркастично-гірко, майже крізь сльози смієтесь) Ха·ха·ха... нас, ви зробили буржуями... ми „буржуї“ в очах того несчастного, нічого не розуміючого вчорашнього раба і дикуна... Ви розумієте яку невимовну безприкладну підлість ви зробили, ви — так звані патентовані соціалісти?

І це вам теж не проститься... Бо засліпленні вашим болотом очі вже росплющаються і доля героїв“ Fata morgan’и Коцюбінського вас ~~аже~~ чикає...

Лаптюв. Пока єто еще будет, а мы свое дѣло разрушениѧ старого міра і революционизированія мас сдѣлаем!...

Тополя. Тільки не у нас на Україні! Бо руйнувати ви справді добре вмієте але будувати ви ніколи не вмієте і нічого не збудуєте... І от ви внесли росклад в наші ряди, ви розвалили революційний фронт, ви з своєю нацією — тепер про це я буду одверто говорить, бо коли вас гнобили — не було-б гидотою, але тепер, коли ви вибились з національного і політичного ярма і маєте рівні права зі всіма народами бувшої Росії, а найбільше у нас на Україні і всетаки з’являєтесь головним ферментом того дикого, так званого „поглиблення революції“, того гноблення нашого народу і головним співучасником руйнації ї нищення нашої державно-національної ідеї — ми мовчать тепер не будем і не можем... Так отже — ви зі своєю нацією найбільше спричинились до того, що большовизм приняв такі жахливі, огидліви, дики, жорстокі і розбійницько-шахрайські форми... І ми від нього одсахнулись...

Соломон. (Нервово-нетерпляче, аж піниться, оглядаючись в бік). Неправда, неправда, нѣт, нѣт, єто мы еще увидим!!

Тополя. Ні, ні правда, (майже істерично) свята, страшная правда!. (Трохи заспокоївшись. Павза). Ви обіцяли рай на землі, а в нашему справжньому раю, в нашему тихому краю ви тільки пекло розвели, ви-завойовники люті-замість вічного миру, який ви теж обіцяли всім, принесly на нашу землю росклад і вже третій рік точите кров нашого народу, залівши, запаскудивши неповинною кровлю і брудом святі символи праці і спокою-серп і молот на вашім гербі,— і більш ганебної профанації цих великих символів мабуть не бачила і не побачить ні одна людська революцій...

Соломон і Лаптюв. (Сичать разом). Цѣль оправдывает средства, пора вам уже єто знать...

Тополя. Ми-хазяї своєї землі, господарі своєї хати — тиняємся вже третій рік по чужим задвіркам, а ви чужинці і гвалтівники засіли на нашему добрі і п’єте нашу кривавицю, упирі остогидлі... Але далі... Ви викликали злих духів і тепер сами не можете дать ім ради, хоч би і хотіли... І після цього ви з цинізмом, властивим тільки вашим націям ще предентуєте на провідну ролю в соціальній революції не тільки в Мословщині і в нас на Укра-

їні, але навіть, як це не смішно, в Західній Європі, ви-дикуни Азії, вандали і гуни ХХ ст. своєю всемертвячою закрівавленою лапою тягнетесь до Європи, щоб і там все осквернить, запускунуть і зруйноват... Але вже коло самих дверей Європи—тут у нас на Україні, ви кожний раз находитите собі безславну загибель, але щож тоді там... далі...

Соломок. Єто ми єще увидим, єто ми єще посмотрим чей буде верх!

Тополя. І ми вас ненавидим... (Підходячи до нього і майже в саму пику) чуєте ви, ненавидим за все це всею силою своєї душі, ненавидим на всі віка пекельною ненавістю гноблених і ображених, ненавидим і проклинаєм всіх вас, що прийшли мордувати нас... ви одвічний тіране-народ!!.. (Останні слова з нервовим надривом). Але за що, за що, питаю я вас, ви з нашого тихого раю третій рік робите Голгофу (з нервовим обуренням), що вам від нас і у нас треба?!. Що?!.. Хто вас сюди просив?..

Соломон. (Іронично). Наївний, дѣтскій вопрос-вѣдь ми-же інтернаціоналісти, во имя интернаціонала!..

Тополя. (Нервово кричить). Ні, ні, не во імя цеї великої ідеї катуєте ви наш народ, ні—це мерзенна брехня, не того ви приходите втрете пустошити нашу землю, нишить нашу душу!.. Чого ж саме-це ви прекрасно знаєте також як і ми!.. Але не в цьому справа... I от ви, хами від революції і шакали в д соціалізму, засліплені і тупі, безоглядно і уперто ідете до страшної безодні і по якомусь праву, ніким вам не данному, питаю я вас, ви тягнете силоміць і нас за собою туди... Бо вже іде за вами торжествуючій свою безкровну перемогу хам від реакції, який вже не дастъ пощади нікому—ні вам, ні нам!.. Цього ви хотіли?!. Ну, то скоро матимете!.. I от я вас ще обвинувачую в тому, що ви ограбили, обікрали нас фізично і матеріально, як звичайні злодії і грабівники, вивезши цілими потягами наше добро в свою Москву!

Соломон. (Нахабно кепкуючи). Ми во первых не грабим, а соціализируем, а если-бы грабили то — грабим награбленное.. у буржуев!..

Тополя. Цінічна, нагла брехня, бо ви грабите загор'оване, ви вже почали у нас на Україні здіймати останню сорочку і чоботи у бідного робітника, селянина і навіть старця, тому тільки що він Українець, а до чого ви далі дійдете. то ми вже швидко побачим... Нарешті я вас обвинувачую, що ви нас також ограбували, обікрали і навіть нищите свідомо духовно, морально, куль-

турно, повбивавши кращих синів нашого народу, наші національні сили... Ви перші порушили ніким ще досі непорушені міжнародні закони ведення війни, цінічно і з властивим вам ізувірством і безоглядністю ростоптали іх!.. Бо ще світ не чув, відколи крутиться земля, щоб хто небудь з воюючих в такий звірячий спосіб катував, мордував, знущався роастрілював та вирізував всіх поголовно своїх полонених, закладників (ви й цей дикий інститут середневічу відновили) утворюючи нечувані гекатомби, нещадючи ні жіноч, ні старих, ні дітей—і це робите ви, так звані соціялісти, во ім'я соціалізму!! Невже ваш жорстокий біблейський Іегова знов дав вам наказа нищити до останнього коліна навіть з худоби своїх ворогів?..

Соломон. (Глумливо). A la guere, comme á la guere, а гражданская война и Бог мести требует искупительных жертв!..

Тополя. Так, так, смієтесь, глузуйте, але вже не довго ви ще будете глузувати!.. Ви також відновили примару, позор і сором старих віків, дикого варварства—інстітут рабства... так, так (жахливо здрігуються) самий справлений, одвертий, неприкрашений, цінічний інстітут рабства в самих страшних, непристойних, огидливих формах... Бо ваші уличні облови на культурних людей, як на хижих звірів, знущання з них, морд і повернення на примусові роботи— се в не що інше, як відродження рабства від якого в жилах стигне кров.. І це таке діло ваших брудних рук... Я вас обвинувачую ще в тому, що ви перетворили нашого лагідного, спокійного, тихого, трудящого селянина і робітника на десятки років в перманентного, свідомого бандиту, гультая, неробу і грабіжника!.. І йому це ще можна вибачить—бо він не відає що творить, але ви відаєте, що творите... І от, коли настане час розплати, час, коли вже буде не сила терпіть вашу тиранію, перед якою меркнуть всі страхіття пекла, то всіх вас чекає страшна доля, вас чекає страшна, немилосердна кара народу за весь той жах, який ви принесли з собою, прикриваючись машкарою соціалізму! Бо, щоб раз назавжди покінчить з тим страшним атавізмом моральної роспусти, професіонального катівства, грабіжництва московського народу—вся людність повинна тільки фізично винищить всіх професіоналів вашого гідкого, жахливого рукомисла!.. А навряд чи буде сила, яка-б вдержала жадобу помсти і пристрасти розлюченої юрби від страшних ексцесів самої звірячої помсти за той жах, за той безярикладний обман, ошуканство і брехню, яку принесли ви в темну російську і почасти українську народню масу!.. От що вас чекає!!!

Соломон. (Свистить і нахабно дивиться на Тополю). Гд' ми, паночко, будем тогда, когда настанет предрекамий вами страшний час народной мести?!.. Въдьми же не такіе дуракі как ви думаете!..

Тополя. Я вас нарешті ще раз обвинувачую в тому, що всим оцим ви приуготовили самий широкий шлях і широко очинили ворота грядучому хаму від реакції... І він уже йде (пророчеськи-надхнено, з підйомом) він уже прийшов по вашу і по нашу душу і може її легко взяти, як ви не схаменетьесь недолюдки... Я вас обвинувачую крім того, жо ви діктатуру пролетаріату повернули в діктатуру над пролетаріатом банди злодіїв...

Соломон. (Кидаеться до неї майже в кулаками). Довольно сударinya, довольно, понимаете довольно! Є то уже слишком, я вам запрещаю так говорить с нами!!.. Дасвиданія!.. (Круто повертав і хутко зника, хлопаючи дверима).

Тополя. Бач як корчиться, як чорт від хреста! Знаєм, добродію, що правда очі коле... У-у негідна тварюка!!.

Суховій. Нічого не зробиш дочко — вони зараз царюють..

Данило. Ну, заспокойся, Надіечко... Чи варто ж ото так хвильоватись? (обніма її і обережно садовить на лаву). Ну, на решті, голубко, здається нам вдасться побалакать хоть трохи між своїми! Сядемо одпочинем... (садяться). Останні дні я як в котлі кипів... Дарма ти тратиш бісер перед цими свіньями, все одно не проймеш іх та не дошкулиш, — це ж народ „жестоковиний!“...

Суховій. Але ти, Надіє, справді вже з ними досить необережно, балакала!.. Боюсь, що б непомстився...

Тополя. Мені однаково!.. А все таки хоч трохи душу одвела! Нема-ж сили терпіть... (дивиться на часи). Ну давай, швиденько перебалакаем, поки у мене ще є час, та гайда далі!.. Так,... (замисленно) Що ж я ще хотіла тобі сказати (береться за голову). Знаєш, якось все стало з памяти вилітать... Ага! Пригадала!.. Я знаєш, незнаю що, робить з Катрьюю — чи брати її з собою чи залишать з старими? Але сам знаєш, що молодій, гарній дівчині залишатись серед цих канібалів та гвалтівників — це буде з нашого боку недопустима необачність. От я і думаю: одягти її сестрою жалібницею і хай йде з яким небудь загоном. Як ти на це Данило?

Данило. Та безумовно згожуюсь з твоїм проектом! Бо залишать її тут — це буlob дійсно божевілля і оден жах! У нас і так обмаль свідомих жінок-Українок, а тут ми-б кинули на поталу цим хижакам свою кров! (тяжко вітхаючи). Ex-he-he! чи переживав коли небудь який народ гіршу трагедію, 'ж оце зараз наш?! (встає і починає ходити по кону)

• **Тополя.** Нічого, Даню, — перемелеться — мука буде! Вижевнем! Боротьба — це рідна стихія нашої нації. Наша жінка-козачка й дітей на сьвіт приводила під гуркіт гармат, через те-то ми й не можемо жити в неволі!

Данило. І все таки весь свій історичний вік з'являємося здобиною, ріжких політичних хижаків..

Тополя. Але ж виною всьому та бита дорога при якій ми сидимо.. (Павза). Мене тільки завжди одна думка свердлить, — чого це наше жіноцтво, власне кажучи, його інтелігенські всерстви, так мало виявляють політичної дозріlosti, або, ну, я-б сказала зацікавленості, захоплення цим бурхливим сучасним житевим вулканом, який кипить навколо нас вже третій рік? Ти тільки придивись навколо себе пильніше, оглянься також назад в наше історичне минуле або порівняй, наприклад, роль в політично-національному життю хоч би польської інтелегентності жінок!

Данило. Еге, чого ти захотіла?

Тополя. А багато ми можемо нарахувати прикладів, де-б наша жінка виступила в ролі Жанни д'Арк? Одна тільки осада Буши дала нам жінку-героїню сотничих Завісну, а в останні часи героїнь корпусу Січових стрільців—Галечко, Степанівну і Женю Клепачівську, як прекрасний образ Української дівчини-патріотки, життя своє віддавшої за свій край! І отце здається і все...

Данило. Е, Надієчко, ти вже дуже за багато хочеш від нашої дівчини та жінки!. Ти не забувай в яких умовах виховувалась вона в своїй родині. головним же чином—школа, школа, чи є була у нас?!. Про сім'ю я вже не говорю—, сім'я же українська! завжди була денационалізуючим осередком наших дітей, особливо, коли мати попадалась кацапка, або полька, що ми скрізь завжди бачимо у нас на Україні..

Тополя. Так-то так, я це добре розумію і роблю на це велики відсоток скидки, але чого саме наша нація така не-вдала, чого саме і над нею вісить цей вічний тягар, це вічне прокляття і пляма споконвічного, постійного, організованого зрадництва, перекінчества, національної байдужості?..

Данило. Та положим що то тяжка, гірка правда з тим не скришися...

Суховій. Дійсно, що історичне прокляття батьків, тай годі!..

Тополя. І от я й кажу: що ми бачим наприклад, хоч у тих же поляків? Хто першу ролю грав в повстаннях за волю польщанни 1801, 1830 і 1863 роках, хто виставляв ціли жіночі легіони

в останню нашу боротьбу з ними під Львовом, як не вона, польська жінка?...

Данило. Та це цілком натурально, бо вся польська нація має значно більшій політичний стаж, чи так би сказати, практику, ніж наша...

Тополя. Далі: в той час, коли польська жінка, польська мати, сестра, дівчина не знімала роками жалоби в тяжкі історичні часи своєї відчизни — в знак національного горя — наші крутихвістки скалять зуби на вечерах та балях, фліртують безсороно і прилюдно з заклятими ворогами нашої ідеї, навіть не розуміючи всієї безсороности і цінізму свого вчинку!..

Данило. А це вже прокляття Москви!..

Тополя. А скільки могло-б зробить горяче, чule жіноче серце та ще й з парою добрих чорних оченят?! О, я гадаю більш в сто раз, ніж сотня мітінгових ораторів з трибуни! Це був-би справді самий сильний агітатор і пропагатор нашої національної ідеї. Але-щож зробиш, коли й тут нас таж історична недоля б'є, що і всіх не державних націй Рості!..

Данило. Правдиво, влучний вираз — недержавних націй!.. Через те-то мабуть, у нас виробилось в ряді цілих поколінь індеференція, атрофія почуття відчизни, інстінкта власної державності, імпульса панувати в своїй власній хаті і панувати над другими, інстінкта єдності національного духа... І це єсть результат довголітнього політично-національного рабства, поневіряння серед чужих державних окремішностей!...

Тополя. Та я, про приводи не говорю, вони цілком ясні і зрозумілі... Я тільки хочу константувати факт, а для ілюстрації приведу тобі тільки один приклад: ти, мабуть, помятаєш Софію Моргуненко?

Данило. Це та, що потім стріляла в шефа жандармів?

Тополя. Еге, та сама... Ну так от вона одна ще на першому курсі привернула в нашу віру щось до двох десятків самих безнадійних общєросів, і от тепер вони б'ються в перших рядах нашої свідомої інтелегенції...

Данило. Та й я таких не мало знаю, але щож з того? Ми все такі трохи запізно почали вироблять свою інтілегенцію... (Павза).

Тополя. Знаєш, мені часто приходить в голову ще така ідея — може вона при сучасній політичній ситуації буде трохи, так сказати, абсурдною або вірніше, невчасною, але мені здається, що прийде час, і вже він близенький, — коли в фундамент нашої

боротьби за визволення, ми нарешті покладем в перше — виключно національні лъозунги...

Данило. Цілком з тобою згоден...

Тополя. Правда, може занадто шовіністичні, але-ж правдиві; в друге — вирішення земельного питання в тій формі, в якій його побажав сам народ, а не партії і їх партійні програми. Ці два кита будуть самими міцними головними каміннями, на яких ми збудуємо нашу державність і, нарешті в третє — самі широкі демократичні реформи, в коротких словах — із всього того, чим ми зараз засмічуєм мозок нашого народу останеться проста, ясна і зrozуміла для всіх формула: *Земля народу, воля всім, хто живе на нашій землі!*

Суховий. Амінь, дочко, сама істина говорить твоїми устами!..

Данило.. Н-да, але все таки поки ці святі і велики лъозунги ми — українськи піонери нашої ідеї, вдовбасмо в голови нашому народу — багато ще нас загине на цьому славному посту!..

(Починає смеркатися).

Надія. Без жертв, Данило, ще ніхто ніколи не добував собі волі — це стара аксіома. Ти пригадай собі Болгарію, Сербію, Грецію, а тепер хочби Ірляндію, яка напередодні свого визволення. Правда, нам цих жертв приайдеться принести більш ніж кому, бо той стан в-якому штучно віками держав наш народ російський царат, витравив у нього свій власний національно-політичний і моральний світогляд!... Ех, як тяжко будувати державу для народу з готентотським світоглядом! Але ми з тобою в цьому не винні... Така вже наша історична недоля!

Данило. А тому нам треба, і при тому чого-б це не коштувало, одно: вдовбать в голову нашему селянину, нашему робітнику, що поняття — українець, самостійна Україна — може мати тільки один точно визначений і определений зміст, а саме: що це слово єсть для нього національний і соціально-економичний символ! Треба тако-ж вдовбать йому, що самостійна Україна може бути і істинувати тільки тоді, коли вона буде демократична і демократична Україна може бути тільки тоді, коли вона буде самостійна, як висловився один з наших громадських діячів!

Тополя. Цілком слушно, цілком слушно!

Данило. По за цим зачарованим колом — наша нація не мислима, нам нема місця на землі, як державному народові... І зараз ми повинні тільки до того прагнути, і об цей красуго-льний камінь нашої державності розіб'ють собі голови не тільки большаки, але й добровольці, а також всі ті хижі чужинці, які зазіхають на наше добро, на нашу землю, і тільки на цьому шля-

ху ми виграєм бій зо всіма нашими ворогами, так само, як вони, не визнаючи його, на цьому самому зломають собі карк!!

Я в а 8.

Почина більше смеркать. Василь обережно відчиняє двері і загляда.

Василь. Може я заважаю?... То я піду...

Тополя. Прошу у нас від вас, товарищу, нема ніяких секретів. Заходьте, заходьте...

Василь. (Підходить і дивиться на портрет Тараса). О, скільки батьку, твої старі очі побачуть тут в цьому брудному царстві, крові і насилия, звірячих, не людських сцен морду і знущання над твоїми нещасними внуками! (Рішуче і твердо). Ну, та дарма! Кров ворожа вже почала текти, по твоїй заповіді, в чорне море, — народ прокинувся, розібрав хто його справжній і самий лютий ворог, туман розсівається і сонце правди почина все вище і вище сходити!

Я в а 9.

Смеркає ще більше.

(Вривається кілька червоноармійців і один матрос з Соломоном на чолі, серед них тов. Лі-хо-чан, Четерварі і Лапт'єв. Всі з ног до голови озброєні, з кулеметними стрічками навхрест, з трьома бомбами за поясом і одною в руці, з колосальним червоним бантом на грудях і на кашкет у кожного червоноармейська вірка).

Соломон. Извиняюсь, товарищи, но ми им'єм свідчення, что среди вас есть шпіон, лазутчик і гонець із Петлюровского лагера- (Кричить пронизуюче). Руки вверх!! (Всі червоноармійці беруть рушниці „на руку“, оточують Тополю, Данила, Василя і др. і теж кричать, — „руки вверх“. Всі зразу повстовпіли, але руки до гори ніхто не піднімає).

Червоноармійці. Руки вверх, руки вверх!! (Де які хапаються за бомби. При останніх словах, жінки підіймають руки до гори, Василь і Данило миттю вихоплюють з карманів пістолі і стріляють, майже в упор в Четерварі і ще в де яких червоноармейців, вбивають їх, останніх розвіштовхують вдарами держал пістолів і руками, і кидаються до вікон і дверей. Часть червоноармійців, Соломон, Лапт'єв, в паніці ховаються під лавки. Лі-хо-чан хоче вдарити Василя прикладом рушниці, але той огрівши його по голові пістолем, вискачує в вікно. Часть червоноармійців кидається за ними. За коном чуть „лови“, „держи“, безпорядна рушнична стрілянина і один розрив бомби. Тополя опускає руки, потім, склавши їх навхрест, з погордою дивиться на похованіхся більшовиків. На цей гвалт з бокових дверей вискачують Суховій, Килина, Марківна і Катря).

Соломон і Лапт'єв. (З під столу, тримтячи голосом). Руки вверх, руки вверх, а то они будут стріляти!! Осмотрите, товари

чи, нѣт ли у них револьверов!! (При цих словах ніхто з червоноармійців не рушиця в-за лавок. Суховій і Килина Марківна кидаються до Тополі. Соломон коли хвилюється, говорить з жидівським наголосом).

Суховій і Кил. Марк. (Разом). Ой, Боже-ж мій милосердний, донечко, що тут таке, тебе не поранено?!

Соломон і Лаптьов. (Вилазять боязко з під лавок). А гдѣ єти бандиты?! Неужели они таки да убѣжали?.. (Останні червоноармійці теж вилазять і кидаються з прикладами на всіх прибувших і Тополю).

Соломон. Стойте, товарищи! Здѣсь, кажеться, только однѣ женщины! (Хвилюється і нервово куйовдить волосся). Обыскать их!... Нѣт, постойте... (Нервово кидається до вікна). Єй, кто там?! Скорѣй сюда!! (Вбігають ще три червоноармійця).

Я в а 10.

1-й червоноармеець. Убѣжали, товарищ комисар! Но, кажеться, одного подранили!

Соломон. Что значит — кажется?!.. Нужно навѣрно знать! Бѣгите сейчас к тов. командиру Мацетису и прикажите немедленно пустить в погоню всѣх конних латишій и скажите, что я приказал поймать их и привести сюда мнѣ живыми или мертвими!! Поняли?!

Всі червоноармійці. Слушаем!!

1-й червоноармеець. Всадники уже сѣдлают лошадей, я видѣл как бѣжал сюда, а нѣкоторые по первым выстрѣлам погнались за село!

Соломон. Esto очень хорошо, очень хорошо! (До Суховія і жінок). Вы всѣ арестованы! (До Лаптіова). Прикажите остьаться трем человѣкам для охраны арестованных, а остальные — унесите погибших на своем посту товарищей!...

Лаптіов. Останетесь, товарищ, вы, вы и вы! (показув на трьох руками). Остальные заберите трупы и отнесисе в штаб! (Всі червоноармійці, забираючи убитих, виходять, крім трьох призначених).

Соломон. (До червоноармійців). Уведите всѣх в ту класную комнату, (показав на двері ліворуч,) кроме стой высокой, я с нея начну допрос! (Червоноармійці махають головами, показуючи „йті“, провіряють чи заряжені рушниці і виводять по черві Суховія, стару і Катрю. Кожний червоноармієць іде вваду свого арештантa. Арештовані йдуть з гордо піднесеними головами). Ну-с, а тепер, сударыня, мы поговорим с вами по душам! (Береться в боки і нахабно-переможно дивиться на Тополю, потім офіційним тоном продовжує). Вопервых, я хотѣл-бы знать ваше отношеніе к этим двум господам, которые удрали, а во вторых — кто такой етот шпіон?

Тополя. (Складши на грудях навхрест руки з призирством дивитися на Соломона). В перше — ні на одно питання я не маю охоти давати вам відповіді, а вдруге, — нічого ви взагалі від мене не добетесь вашим нагло-офіційним тоном, якби ви мене не застрашували!

Соломон. (Иронично). Панно Тополю, совєтовал-бы вам серъезно обдумати ваше положеніе, понимаете — *серъезно*!... Ва-а-а прекрасно извѣстно, что мы до сих пор никогда не шутили, и вообще рекомендовал-бы вам оставить также этот ваш тон — все равно он ни к чemu хорошему не приведет! Панимаете?

Тополя. (Спокійно). Не залякаєте! (Підступаючи до нього з по-грозою і погордою. Соломон полохливо поточується назад). Розумівте?!! Не залякаєте ви... гнусний провокатор від революції!...

Соломон. Ай-я-яй, панночко! развѣ так можно, развѣ так можно?! (Сіда на лавку і граючись). А знаете, ви мнѣ в такй позѣ очень нравитесь, я еще никогда не бачил вас в сердитом видѣ. Вы необыкновенно эффектны, необыкновенно эффектны сейчас, чорт возьми! (Встав і підходить до неї ближче). Знаете что? а вѣдь, собственно говоря, мы с вами можем найти общій язык, накажи-мине Бог, можем, лиш стоит вам захотѣть и мы таки да будем друзьями! Немножечко уступите вы, немножечко мы, и мы окон-чательно сойдемся на чём нибудь! (Підходе до неї близче і хоче взять її за руку).

Тополя. (Інстинктивно робить рух, неначе-б хоче щось витягнути з кармана).

Соломон. (З жахом відскакує). Извиняюсь, мо-мо-жет быть вы тоже из револьвером?... (Б'є себе по лобі). Ах, какой я дурак, что не приказал чтобы вас тоже обыскали!...

Тополя. На таку погань як ви, шкода і набоя тратить!... Не бійтесь-ви в повній безпеці, я безбройна!...

Соломон. (З недовірям і опаскою на неї дивиться). И ви може-те дать мнѣ честное слово, что вы таки да, не вооружены?!

Тополя. (З огидою дивиться на нього). Ех, ви... нікчемність!...

Соломон. Ну, как вам угодно, как вам угодно, только если у вас будет найдено оружіе — я за послѣдствія не ручаюсь и не отвѣчаю... (Смілівіще підходить до неї). Послушайте, дорогая, зачѣм нам сориться? Давайте лучше покончим миром и по хорошему... Вѣдь, вы же знаете, милая... (Хоче її обняти. В цей мент Тополя закатув йому по лиці гучного ляпаса. Соломон як ошпарений відскакує і держиться за щоку). Уй, что вы дѣлаете, вѣдь вы-же оскорбили дѣйствіем при-исполненіи служебных обязанностей должностное лицо, — отвѣт-ственного совєтского роботника... (Оглядається). Ваше счастье, что етого никто не видѣл!! (В цей мент хтось почина стукать у двері,

«півтаючи: „можна, товарищ?“). Нельзя, нельзя!! (Біжить до дверей, держучись рукою за щоку. Однімає раптово руку від писка). А впрочем, — вийдите!

Я в а 11.

Михайлів. (Озброєний по походному, на кашкеті червоноармійська вірка. З ним два червоноармійця і Лі-ху-чан). Желаю здравствовать, товарищ Владимир! (Бере під козир'ю). А ми только что прибыли с командой квартирьеров! Сюда идет наш полк на ночлег. Село, кажется, порядочное, помъстимся всѣ. А вы тут давно? (Побачивши Тополю, придивляється до неї). И кажется не скучно время проводите, товарищ! А? (Підморгуючи на Тополю, хлопа його по плечу).

Соломон. Ах, оставте, товарищ, ваши шутки, здѣсь совсѣм не до шуток! Здѣсь только что кровь пролилась, понимаете, драгоценная рабоче-крестьянская кровь!!

Михайлів. Как же это? Выдержали бой?

Соломон. (Нервово). Ах, потом расскажу, не до этого... А вы лучше дайте мнѣ этих товарищей (показывает на червоноармейцев) и прикажите им проконвоировать в волость туда, где я живу, эту особу. (Показывает на Тополю).

Михайлів. (До червоноармейцев). Товарищи, зарядите винтовки и отправляйтесь! (Червоноармійці заряжають рушниці і виводять Тополю).

Лі-ху-чан. Ги-ги-ги! (вокаує на Тополю) Шанго барышна, шанго!

Соломон. Вы товарищ, чего там ржете?

Лі-ху-чан. Мой говорит, шанго мадам!...

Соломон. Ведите, товарищи, ее в волость и посадите ко мнѣ в комнату. Там спросите где. Охраняйте до моего возвращения — я сейчас буду! (Тополю повели).

З а в і с а.

ІІ. КАРТИНА.

Декорація та же.

Я в а 1.

(Соломон нервово ходить по кону. Михайлів сидить на лаві. Ввалившись сім торбинщиків, [„мішочники“] всі в личаках і патлаті. У кожного величезний лантух за плечима).

Старий торбинщик. (З сивою кашлатою козлячою бородою). Товарищ камисар, да отпусти ты нас, Христом-Богом тебя малю, не тами нас, батюшка!... Пачитай пятый день никак не можем

выѣхать. Коли не придеши — всѣ твои подручные говорят: нѣт, да нѣт еще хлѣбушка, не сабрали еще с сасѣдних деревень!

1-й торбинщик. Не сабрали! Да чаво собирать-та? Рази в ефтай-ста дяревнѣ мало пшаницы да всяка да бара?! Пасматри, тавариш, сам какія здѣся кулаки кругом засѣли, каждая изба, пачитай барскай дом: чистая, бѣлая, а закрама ат хѣбушка прямо ламяться, права слово, — сами падглядѣли! Дазволь, тавариш, уж нам самим папрамишасть. Право слово, вѣрнѧ будя, да и табѣ меныше хлапот! Ты уж только дазволь, а мы уж и баржую себѣ падхадящаго наглядѣли...

Соломон. Товарищи не могу, клянусь Марксом не могу! Строгій декрет — не давать мѣшочникам самовольно реквизировать, или покупать по вольным цѣнам. И рад-бы, товарищи, да клянусь не могу!...

Старий торбинщик. Да, дазволь, батюшка, ну што табѣ, уволь уж, тавариш, право слово даволен будеш... Мы, віть, со всѣм хатимо без расходов ат казны, а яму баржую чаво в зубы та глядѣть... украинцы, вить, ани всѣ издѣсь, вот што, жалѣть-та некаго... не свае берем, чужое вить!... Мы вить, здѣся, пачитай всѣ пять камунисти! Гаврюха, а Гаврюха! Ты вить, анамеднись, кажись, тоже уже записался в нашу партю камуністов-та?

Гаврюха. Да, да записался...

1-й торбинщик. Ну, вот, видиш. Чаво ж табѣ? Так уж дазволь, барин... гм... гм.. тавариш! Ась!

Соломон. Ну хорошо, товарищи, согласен, только что бы вы сегодня-же отсюда выѣзжали и не мозолили мнѣ здѣсь глаза. И так надоѣли, поняли?!

Старий торбинщик. Как не понять, сами панимаем!.. Спасибо, батюшка-тавариш, спасибо! (Всі низько кланяються). Вѣк будем малить и дѣтушки наши табѣ не забудут! (Всі товпляться до дверей вівцями і виходять).

Соломон. Ну, ладно, ладно, товарищи, счастливой дороги! (Легко хлопає задніх по плечах і випроваджує в двері). Бѣда, товарищ с ними, и вот так каждый Божій день!

Я в а 2.

Тов. Мойсей. (Швидко входить схвильованій). Товарищ, Соломон, маленькая непріятность... Только что из-за одного забора, кто-то из этих бандитов украинцев выстрѣлом смертельно ранил нашего красноармейца...

Соломон. (Поверта спокійно і недбало голову до Моїсея і ледянім голосом). Ранил красноармейца? А вы что ж не знаете, как в та-

ких случаях поступать?! Сей-час же со всѣх четырех сторон поджеч ту хату, откуда раздался выстрѣл и со всѣм инвентарем и хозяевами сжечь до тла... Больше ничего?!

Тов. Мойсей. Слушаю!... Пока больше ничего. (Пішов).

Михайлів. Та-а-а-кс... Я слушаю... Ну, а дальше что?...

Соломон. Ах, да! (Міняє тон на інтімно-веселий). Ну, а дальше, товарищ?... приходите ко мнѣ, пригласим еще товарища Хлѣбникова, на помощь возмем Лі-ху-ча-на и устроим маленькую „встрѣчу друзей“, ну, и само собой разумѣется, не без приятнаго дамскаго общества!...

Михайлів. А кто, да кто?

Соломон. Ну, какой вы, товарищ, накажи меня Бог не догадливый!

Михайлів. Прекрасная плѣнница?! Да неужели?! Ну, у вас товарищ, губа не дура! Только, как же вы? Не думаю, чтобы по обоюдному соглашенію?...

Соломон. Уй, какой вы товарищ, любопытник, прямо не дай Бог, — там будет видно, все зависит от нас! Понимаете?

Михайлів. Ну, в таком случаѣ, pardon, товарищ, очень извиняюсь, очень извиняюсь. Только мнѣ все таки не ясно, на кой чорт вам єтот... как его... косоглазый чорт, Ли-ху-чан?! Мнѣ признаться, эта физіономія мало нравится!...

Соломон. Но без него мы все таки не обойдемся... Видите-ли, он по таким дѣлам у меня правая рука!... Во первых — великолѣпно вишколен, и с двух слов меня понимает, хоть мы больше объясняемся жестами (показує жести), во вторых — предан как собака, само собою понятно не болтун, самое же главное — спеціалист у меня в таких тонких дѣлах — сам, вѣдь, обучал... Понимаете теперь сами, что в таких деликатных и специфичных дѣлах нужна все таки осторожность.. Честь и авторитет совѣтских работников — конечно єто ви сами понимаете, — официально, ну, а так как я вообще человѣк всегда осторожный, а если принять во вниманіе чрезвычайку, которая не всегда не безопасна и нам совѣтским работникам, то... вы меня окончательно поймете..

Михайлів. Еще один вопрос... Кто она и как сюда попала?

Соломон. Є, товарищ? Ви очень уж много хотите знати! Ну, да, уж, как говорится, для милого дружка и сережка из ушка.

Я в а 3.

Входить червоноарміець.

Червоноарм. Товарищ комисар, дозвольте доложить!

Соломон. (З гримасою досади, неначе відганя в'ідливу муху). Вот

наказаніе, не дадут спокойно и минутки поговорить со своим чолов'ком!!!.. Что там еще?

Червоноарм. Только что одна баба разбила ухватом голову, накастыляла па шеъ и выбила три зуба товарищам-красноармейцам, когда они брали у нея парасенка и лавили кур...

Соломон. (Небало і з ледяним спокієм). Разстрілять ее у первого забора, да сей час же, чтобы другим было неповадно...

Червоноарм. Слушаю! (Пішов).

Соломон. (Спокійно продовжує перебиту розмову). Так вот видите-ли, товарищ в коротких словах дѣло вот в чом: она, в сущности говоря по нашей квалификації, серьезная преступница—есть данные о соучаствіи в украинских повстанческих группах, ну, а этого, как вы сами знаете, достаточно для того что-бы ее у первого забора или стѣнки разстрілять... Я и так насили удержанял своих молодцов от ексцесов... Но вѣдь, я же культурний человѣк, большой естет, и при том толк в античных вещах понимаю... Хе-хе-хе... И с моей стороны было бы непростительной глупостью вперед разбить прекрасную вазу, прежде чѣм из нея напиться...

Михайлів. (Міняється в лиці, хмуриться, робиться замисленим). И вы... и вы хотите...

Соломон. Ах, какой вы наивняк! Кто же тепер на такіе пустяки обращает вниманіе? Вы посудите, дорогой, сами: мы с вами люди идейные, все время живем нервами, все время затрачиваем максимум нашей енергії, силы воли, растрачиваем наше здоровье, а в сущности только пока во имя будущаго, так как я, откровенно говоря, в торжествѣ наших идей сейчас извѣрился, по крайней мѣрѣ, здѣсь на Украинѣ, в етом опредѣленнѣ гиблом для нас мѣстѣ, гдѣ у народа совершенно другая психика, иной уклад жизни, мировоззрѣніе, даже вѣрованія, традиціи, идеалы, совершенно иные соціально-економическія отношенія... Наконец, как мы не доказывали, путем колосально развитой агитациі, общность — их, Украинцев, с великорусской вѣтвию — все таки нам, с грустью признаюсь, и это не удалось, так же как не удалась идея привитія комунизма крестьянским Украинским масам, ибо, дѣйствительно, у них здѣсь какой то чорт сидит и результаты на лицо, — что мы уже, в сущности говоря, второй раз так безнадежно — глупо ломаем на Украинѣ себѣ шею! Правда, что не тактичное поведеніе і неумѣніе наших верхов схватить и овладѣть сутью антибольшевистских настроеній Украинского народа, а также распущенность и антидисциплинаро ванность нашего красноармейчества которое, — как нам не стыдно в етом признаваться

— приходит на Україну только как охотники за черепами, отчасти за сапогами і даже за золотими зубами*), которые они вырывают у еще живых своих жертв — тоже мало способствует нашему здѣсь укрѣплению, и еще меньше способствует братству двух сосѣдствующих народов, лозунги которого мы так громко проповѣдуем, и примѣняем к сожалѣнію только на словах, как агитационный пріем... И в результатѣ ми видим, что о своеобразную, какую то дикую и непонятную нам психику и упорство українскаго народа, а также инстинктивное отвращеніе и органическую ненависть к большевитско-коммунистическим идеям — разбиваются в пух и прах всѣ наши хитрыя начинанія и плани... И сейчас мы доживаем здѣсь послѣдніе деньги и очередная наша задача только в том, как бы поудачнѣе отсюда выбраться. А раз так-то хоть день да наш! Вам (бере його за гудзик, інтимно) товарищ, нужно помнить что вѣдь, и мы люди, и мы человѣки, и все человѣческое не чуждо и свойственно нам...

Михайлів. И часто вы, товарищ, продѣлываете такіе номера?

Соломон. Ого-го-го! Сколько хотите!.. (бере знов його за гудзик). Я вам роскажу один преинтересній случай с одной прехорошенькой поповной... Прибыли, знаете, ето раз мы вечером в одну деревню совершать екаекуцю. Знаете, ети, как их там... куркули и деревенскіе кулаки подбили народ, и все село вооружившись, кто ружьем, кто вилами, бабы даже рогачами, перебили наших продкомисаров и вырѣзали весь отряд...

Михайлів. (Нарешти не віддержує, грубо перебиває його). Та це, власне кажучі мене мало цікавить... (потім вгодом) Що ж до цього всього, що ви отут тільки що мені так мальовниче і містецькі наплели, то все таки не треба буть... (гостро) не надо быть негодяями!!...

Соломон. (З здивованням і переляком давиться на нього). Товарищ Михайлов, что я слышу, неужели и вы укр... українець?! не может-же этого быть?!

Михайлів-Галайда. (Майже кричить). Геть маску, довольно стого ужаса, лжи, обмана, самоистязанія, предательства и профанациі великих ідей!!... (Зрива з кашкета большевицьку зірку і топче ї ногами). Да, я українець, я українець і чесно і голосно про це заявляю і, як я досі кривив душою, і пішов в ваші бандітсько-робищацькі ряди, то тільки для того, щоби в самий влучний мент

*Був випадок, і навіть не один коли у червоноармійців при обшуку находили багато вибитих золотих зубів і навіть цілих щелепів з золотими зубами. (Прим. автора).

вдарить вам в спину і одкрити очі задуреному вами нашому нещасному народові і козакові! (Урочисто і гордо). Так, я українець і справжній, а от-ти, гадино, хто ти такий? Ти, подлій провокатор, чого затесався в наш табор, тобі що тут треба?!

Соломон. (Зблід і тремтить). Товарищ Михайлов, ви су ма сошли, что ви говорите, опомнитесь, а то я закричу к людям и что-б вас сейчас поставили к стінкѣ!!

За коном чутъ далека лагідна українська пісня: „Засвистали козаченьки”.

Галайда. Ах, ти сволоч інтернаціональна, міжнародний бандит! (Вийма раптово пістоль). Тільки мені писни, то тут тобі й капут! (При цих словах Соломон з жахом підійма до гори руки і хоче тікати) Ну! ти стій, голубчику, від мене ще ніхто не втік! (Хапа його за потилицю, потім пуска із огидою дивиться на руку, якою держав Соломона). Стрілять таку падаль не варто зараз, ще встигнемо, та для тебе мабуть вистарчить і поганої гиляки!... А на прощання я от що вам скажу: як вам відомо в нашему полку, майже, три чверті козаків українців.. і сьогодня ми передаємся до Петлюри. Розумієте тепер в чому тут справа?! Ну, так от що: зараз повинен йти наш полк... (Пісня чути все ближче і ближче). О, та от, здається, вони й тут!! Ну, так служайте далі. Як тільки всі вишикуються біля церкви на площі для розводу по помешканням, то тут же будуть заарештованні всі ваші комісари, всі кацапи-старшини і салдати, вас мабуть прийдется відправить на гиляку, бо більшої паскуді і зволочі я не бачив.. Полонянку ми зараз жеувільняємо... (Соломон тремтить і поривається утікати).

Соломон. (Біжить до вікна, кричить слабим, тримтячим, придушенним голосом). Товарищи! Изм'єна! (Михайлів вмить вихоплює пістоля, біжить за ним і хапає його за руку так, що той аж присіда. Соломон закрива в однієм руками облича і почина істерично-безсило ридать).

Галайда. Кричи не кричи — нічого тепер тобі вже не поможет!!.

Я в а 4.

Входять чотири червоноармійці. Старший замість червоного банту має на грудях жовто-блакітну стрічку.

Старший. (Ковтуненко). Готово, пане сотнику, полк вже шикується!..

Михайлів. А ви, Ковтуненко, вже нашу стрічку встигли начипити?!

Ковтуненко. А що-ж з ними церемонитись? Я її ще в обід начипив, та там кацапня, побачивши, прямо аж казиться!..

Михайлів. Ну, це ви трохи необережно!.. (Швидко вийма з кешені записну книжку, сіда і щось пише).

Ковтуненко. Нічого, пане- товариш, я ж не такий дурний, як вам здається. Я весь час дурив їх, що це мій трофей, знятий з убитого мною українця... А потім, хай трохи показяться- тепер нам на них начхати, не бойтесь, не залякають своїми чрезвичайками. От ми сьогодня покажемо їм свою українську чрезвичайку! (Плює в кулак і грозиться). Тікатимуть сучі сини, аж личаками блицнатимуть! Годі вже з нас буде цього добра, та большевицького раю!

2-ий козак. А я от того кашлатого продкома, чи що, так Біг-ме власними руками задавлю!.. Гай, гай, скільки він бідного народу понищив та пограбував в Васильківському повіті? Одних жінок щось з сотню помордував за корови та збіжжа, коли не давали забрати.

Ковтуненко. Нічого, пане- брате, сьогодня за все порахуємся... Одільюсь ім наші слізози!..

1-ий козак. А що, бач, тепер жалкуєш та бідькаєшся, а що я тобі казав- ще торік в осени, як кацапи- большаки до нас перлися? Га? А ну пригадай!!.

2-ий козак. (Чухає потилицю). Та воно так... Але хто- ж його знов, що вони нас так обдурають!.. Казали, що при комунії буде найкраще в світі всім, що дадуть нам всю землю, все панське добро, наказували забирать та ділітися навіть всім, що відняли у сельських дук. А в містах наказували теж все забирать у панів, мовляв — все твоб, все наше, а вийшло так, що ми одержали тільки дулю під ніс, а вони все поперли в свою кацапію.

Ковтуненко. Дурні ми тоді були, от що! Ну, тепер знаємо- добре що таке кацапська комунія!..

1-ий козак. Та знаєм...

Ковтуненко. Ну, то от- же не будьте тепер такими дурнями- ніколи, та слухайте своїх розумних людей, а не всяких зайд...

2-ий козак. Та вже той клятий москаль дався нам в знаки, вдруге вже не обдуре!.. Не дурно говориться в тій приказці: „тату, тату, чорт лізе в хату“! А батько — „дарма, аби не москаль“. Та воно справді так!.. (Всі сміються). З москалем дружи, а камінь за пазухою держи!..

Я в а 5.

З лівих дверей обережно вихиля голову червоноармієць. Михайлів- Галайда, побачивши його кидаеться до нього.

Галайда. А ви кто такой?..

Червоноармеець. Ми-та? да я, таварищ, здѣшній, свой, вышел пасматрѣть, кто ето издѣся гутарит уж болно не па нашему... *Галайда.* Что вы здѣсь дѣлаете?

Червоноарм. Мы-та? Мы здѣся старажим рестантав.

Галайда. Каких арестантов?

Червоноарм. Да вот, таварищ камисар приказал!.. (Показує на Соломона, котрий весь час сидить, як прибита собака).

Галайда. Ага! И тут дѣло ваших рук, полупочтенный! (до червоноармійця) Сейчас випустить!

Червоноарм. Никак ни могём, патаму пост... сдача...

Галайда. От я тобі зараз дам здачі!.. (До своїх). А ну, хлопці, скрутіть його та покажіть де раки зимують!! (Козаки Галайди вмить кидаються на червоноармійця і обезброюють його). Та добре в'яжіть йому руки!

Ковтуненко. (До червоноармійця, зв'язуючи йому руки). Оттак, братіку, краще буде!..

Червоноарм. (Меланхолічно-спокійно). Вот-те й фунт изюму!.. Нявжели ваша взяла?!

1-ий козак. А тиж думав, що все тільки ваша братиме?!

Червоноарм. Вот ловкоа-та! Значит — давольно ваиватъ за камисаров?!

Галайда. Ведите, гдѣ ваши арестанты! (В супроводі червоноармійця йдуть в двері ліворуч. Звертаючись до одного козака). А ви тут попильнуйте за цим молодцем! (Кива на Соломона, який весь час сидить як приголомшений, взявши руками за голову).

Козак. Ви, мабуть, тутешій комісар? (Павза. Соломон мовчить мов глухий). Ач, як зажурився! Ну, нічого товаришу, (хлопає його по плечу) ви-ж наших хіба мало порозстрілювали, а тепер за вами черга. Вже не багато осталось ждать, та нам ійти не далеко прийдеться-тут я за рогом і гилочку підходящу наглядів...

Я в а 6.

Входить Галайда, Суховій, Килина Марківна, Катря і всі червоноармійці, беззбройні.

Петро Іван. Спасибі вам, наш збавителю, спасибі... (В цей момент чути кілька вистрілів).

Галайда. (Швидко). Богу дякуйте,—нема за що!.. (Прислухається). О, здається вже не витримали,—почалось не без досадних інцидентів!! Ну, та нічого, все одно не викрутяться, собачі душі, бо нас більше! (швидко оддав накази). Цих трьох ви поки одведіть назад, туди де сиділи і добре чатуйте!! (Ло арештованих Суховів). Ви панове, зовсім вільні! цього молодчика на осику! (показує на Соломона) А я побіжу, бо здається вже пора!.. (Хоче бігти).

Я в а 7.

Мойсей. (Вскакує, як навіжений, з одчаем). Товарищ Соломон, все пропало!! Предательство! Полк взбунтовався против совєтской власти, мы попали в ловушку!..

Галайда. Ви арештовані! Взять його і туди-же!..

Мойсей. Как, и ви Михайлов?! (Від жаху присіда.)

Галайда. (Іронично гукає). Вибачайте-я Галайда!! (Побіг).

Ковтуненко. Пожалуйте, пане комісаре, тут недалечко... (беруть в двох за руки Соломона, підводять і ведуть до дверей, третій, приглаша жестом Моїсея. Соломон пручастється... зникають. Козак, що залишився, придивившись до патретів Леніна і Троцького, з лютістю забива іх ві стінки рушницею).

Козак. (Роздивляється по хаті і побачивши патрет Тараса Гримгровича, здійма шапку, урочисто його вішає на стінку, убира національною стрічкою і ставши перед ним на коліна, зворушилим голосом:) Прости нас проклятих, батьку, що по своїй темноті під впливом большовицького туману зрадили, любий тебе і допустили стільки над тобою знущання і зневаги. (Змахує сльозу).*

З а в і с а.

Д I Я IV.

КАРТИНА I.

Село. Праворуч чепурна селянська хата заможного чоловіка. Ліворуч і трохи в глиб кону відніється ріг клуні з ворітами посередині на дві половині. Просто-краєвид на село. Коло хати на призьбі і біля сидить кілька баб, молодиць, грається дітвора. На призьбі дід Панас з люлькою в зубах і патиком в руках. Поруч з ним на призьбі чоловіка два-три, коло них теж чоловіка два-три сидить на траві, колупають патиками землю і ведуть спільну розмову. Перед підняттям завіси і впродовж 1, 2, 3, 4 і 5 яви чути далека, рідка, глуха гарматна стрілянина, яка в 5 яви розлягається гучніше, часами доноситься далеке татакання кулеметів.

Дід Панас. (Колупаючи патиком землю). От ти, Семене, кажеш, що большаки забирають збіжжа тільки у багатих та на панських економіях та фільварках. А хіба Калістрат з Пришивальні та Ничипір з Глиняної, багатії чи буржуї, а от-же бач у них теж все забрали: худобу, збіжжа, навіть на насіння не залишили...

1-ий селянин. Та то, діду, зовсім інча річ, у Калістрата син у „петрунівцях“ служить, вони і самого батька ледве ни вбили за це, похвалялися геть все господарство до щенту знищити, спалить хату до тла, та якось вже сусіди одстоюли...

*) Примітка авт.: цю сцену можна зробити німою.

2-ий селянин. Ну, а Нечіпір, чим кому був винен, або що кому зробив поганого, що його обібрали до нитки?!

Дід Панас. От бач, і я кажу-чим? Ні, що ти не балакай, а волоцюги вони, злодії, грабіжники та розбишаки. Вішати їх треба всіх, сучих синів, або топить як собак, от що, тоді тільки настане спокій, лад і порядок, і в місті і в селі!. А то що це за правительство, що тільки грабує нищить та воює зі своїм народом? Такого правительства нам не треба...

2-й селянин. І я так думаю. А отих іхніх комісарів та „кумбіді“ посадить в велику смоляну бочку та й спалить всіх живцем! Залиши вони нам за шкуру сала!!.

3-й селянин. Та воно так, кажуть люди, й було в Лозоватій! Зібралась ото значить, вся громада, хто мав рушницю — з рушницею, хто з сокирою, люшнею, баби з вилами.. Оточили всіх тих мироїдів зо всіх боків, перетрошили всіх, а комисара посадили в смоляну бочку, тай спалили живцем...

Всі. (Сміються). Отак йому й треба, нехай сидить в своїй кацапії та не лізє до нас на нашу землю!..

2-й селянин. Знов-же з отими „призначайками“... Заареештували ото два тижні тому очеретянського навчителя тай повели до призвичайки... Так щож ви думаете — мордували чоловіка, мордували — шось разів п'ять тільки виводили розстрілювати.. Виведуть ото його, до стінки поставлять тай дадуть залпу... Чоловік зовсім молодий, але вже посивів... Потім знов ведуть до вязниці, та допитують: „сознавайсь, кажуть, що ти петрунівець“, тай годі!. І громада вже за нього ручзлась і кумбіди, так нічого не вдієш, насилу вже жінка його виплакала, давши доброго хабара грішми голові призначайки і тоді тільки підстроїли так, що неначеб він сам втік...

Дід Панас. Ег-еж, от ще з тим хабарем — беруть, собачі ироди хабарі не гірш царських станових та урядників, та не тільки комісари, але й всякі комитетчики, червоноармійці...

2-й селянин. Та всі беруть, що там говорить, по моему між ними нема ніякої ріжниці, хіба тільки що ці ще більш хабара деруть!...

1-ша баба. А чи чуди, кумцю, що зробили оті поспіаки кумуністи з Трохимихою, що торік віддалась в Лозоватку за Химчинного Гната?...

2-га баба. Ні, серденко, не чула!

1-ша баба. А як-же, було це на тому тижні в неділю. Напились, вони сердснько самогону, потім давай ходить по селу та зганать до Трохимихої хати гарних молодиць...

Дід. Знов-же отої дікрет, щоб жили не вінчані та тільки записувались у комісара за три гербових марки по 70 копійок... Та хай він, ірод, мене живцем в землю закопає, то я і тоді не поведу свою дочку вінчатися до комісара за три гербових марки, замість попа! Що вона у мене жидівка чи що?... (Павза). А з попами що вони роблять?! Хіба-ж вони не люде?... та й попи ріжні бувають.. Он М'акогонівського попа хотіли розстрілять, дак громада зібралася та винесла постановлені, щоб свого попа не видавати ні за що... так і пішли ні з чим, ухопивши шилом патоки!... Одно слово — неправельні люде оці большаки... я весь час це імтовчу...

З-й селянин. І де воно на нашу голову видралось оте несчастя, ота кумунія клята!! Та всі які сібірні, неначе там у них на Московщині іх тільки на цепурі держали, як тих псів, голодних, а тепер поспускали на людей.

Дід Панас. А все за гріхи наші, все за гріхи наслав Господь нам оцю покуту та кару... оцю кумунію та большаків з іхніми, гривками — більш ні за що, як тільки за гріхи наслав Господь нам оці слободи...

(За коном чутъ зразу лагідний дівочий спів: „Коло млина коло броду“, який все наближається та наближається, потім раптово обривається і переходить на російсько-салдатську росхлябану та розбещену пісню: „А мой милой большовик, а я меньшевичка, чим я винувата, что люблю салдата!“...)

Молодиця. А бо, кумцю, чули що кумунисти зробили з Терешком Колодяжним?

1-ша баба. Це який Колодяжний? Може той що на петрівку повернувся з большаків, свата Тимка своєя?

Молодиця. Егеж, кумцю, той самий... Так от з ним, матінко моя, ще краще пороблено... Жив у них в хаті якийсь іхній старший, червоноармієць значить... І ото одного ранку він встав гай каже Терешкові: „слушай ты хахол, сіводні я буду спать с твай жонкай!“... А Терешко йому: „як-же це так, та це-ж жінка моя! Била, каже твоя, а тепер дурной хахол, мая панімаеш?! Я яс зацілізірую... Тай вигнав Терешка з хати...

2-га Молодиця. Ой, господи, який сором, що ж то воно далі буде?...

Чоловік. А тобі що завидки беруть, що не тебе сацілізірували?..

2-га Молодиця. Хай ти йому сказися...

Я в а 7.

Вбігав 3—4 хлопчика роки по 11—12. Один втіка, а троє його наздоганяють, в руках у кожного замість рушниці патик.

1-й хлопчик. (Тікаючи). Ой, рятуйте хто в Бога вірує, ой рятуйте!!

Задні хлопці. (Наздоганяючи його). А держи його, лови його, руки вверх! „к стенке“ розстрілять, „к стенке“!!.. (Передній хлопчик ховається за матір).

1-ша молодиця. Та цітте ви бахурі прокляті, що гармидер підняли, вилупки! Геть звідци, не перебаранчайтє!.. (Хлоці зриваються й тікають).

Я в а 3.

Баба Палажка. Ач, навіжені, блудниці, тъху... свят, свят, свят, очисти, омий, освяти... А все комунія... все комунія... виздидалиби всі в ній до одного...

1-ша Молодиця. Кого це ви так, бабусю?

Палажка. Та кого-ж? Все тих-же анцихристів, прости Господи, очисти, омий спаси і помилуй!...

Дід. Та вже-ж, свахо, кумунії нема, кумунію вигнали...

Палажка. Еге, нема! Е вона, є, сидить .. осталась, (надхненно-пророчеськи) осталась, в очах осталась, в очах, бачу, бачу що в очах у тої шаттії сидить, клята душа, сидить кумунія, і ще приайде... Заступи, спаси й помилуй.. от побачите, що приайде...

2-га Молодиця. Ні, бабусю, не бійтесь, не приайде, тепер вже годі! Не пустимо, всі підемо битись, вила, рогачі, коромисла візьмем і не пустимо кумунії!...

Палажка. (Іде далі). Свят, свят, свят, заступи, спаси і помилуй... .

Я в а 4.

(Входить Петро Іванович, Тополя, Катря і Роман. Останній сильно засмалений, в походному френчі і зі зброяєю, при українській кокарді і стрічці на грудях).

Петро Іван. Ну, а далі що?

Роман. (Іде посередині, з боків, взявши його під руки, батько і Тополя, спереді Катря). А далі було так,: як ото скоїлась та стрілянина, коли Василь з Данилом тікали, то ми почувши, зараз же городами, через леваду, та в ліс, а лісом аж до самої Очеретяної. В Очеретяній нас уже чикало чотири десятка з чотирма куллеметами і навіть з одною горною гарматкою...

Петро Іван. І гарматка була?

Роман. А як же, от тільки набоїв було мало, — лише сто штук. Але зате гарматчики?! Там один бувший фейерверкер, який ще зо мною одбував в другій горній батареї службу в російській армії — Вернидуб на призвище — дак як почали ото ми

іх, я вам доложу, гатить під Вільшаною, як почали гатить, так повірете, що не плюнє-плюнє наш Вернидуб, то так цілі купи й каляться отої кацапні та китайської наволочі. Ну-й одвели лущечку! Стріляли до останнього набоя.. А вони все пруть та пруть, особливо та косоока погань! Ну-й б'ються, я вам доложу, собачі душі-. як чорти! Уявить собі, що шматки іхньої лави з двома кулеметами, підійшли до нашої горної на 400 кроків та все січутъ та січутъ, січутъ та січутъ з кулеметів! Мені з дозорного пункту добре видно, що у них вже остання стрічка вставляється в кулемет, ну, думаю-зараз дам на картеч і край!. Але де не взяється Василь, якось заскочив їм по за кущами невеличкою балочкою в крило, тай як ушкварить із свого кулемета: отут вже всі косоокі посипались як горох... I хоч-би тобі один здався! Всі до одного полягли... Да-а-а! б'ються здорово, чортові сини, хоч і за гроши... Бі-і-да буде в Европі коли комуністична пошесть охопить цих недолюдків і дикунів Азії!

Катря. I так ці одного живого не захопили?

Роман. Ні, тільки (жартовливо) одні хвостики лишились!

Катря. Та ну, не пустуй!

Роман. От же я кажу, як вже все скінчили, розвіяли ми тих, хто ще залишився живий і не був захоплений в полон, та підійшли до гори трупів подивиться, аж зирк-один китаєць ворушиться... Ми до нього, а він клятий тягне перебиту руку до кулемету щоб націлити в нас...

Катря. Ну, а ви йому що?

Роман. Ну, тут вже і я не відержив-пришлось добить... (До селян і бабів). Добриден, помагай Біг! (Суховій, Надія, Катря і групи вітаються шапками. Надія і Катря підходять до молодиць і починають ба-лакати).

Дід Панас. Просимо сідати, гостями будете!

Суховій і Роман. Дякуємо вже насиділись.

Дід Панас. А ну роскажіть, Романе, і нам, хай послухаємо і ми темні люди, що там чувати на світі!

Роман. Та що росказувати?! От вигнали вам комунію, а тепер держіться купи та не пускайте більши отих кацапських здирників, а то як пустите, то тоді вже біда, ніхто не прийде вас боронити...

1-й селянин. Так-то воно так, це ви кажете „в'єрно“... Тільки вони вже до нас не прийдуть...

Суховій. Не прийдуть кажете?... Ну, як знов спатимете, так як в початку цього року, та тікатимете з армії на піч до жінок, то знов можуть прийти але вже тоді, мабуть, здеруть з вас останні штани, з шкурою.

2-й селянин. Так ми щож.. Як прикажуть, так всі підем громадою... звісно, воно треба йти, як його не підеш, коли примусять, звичайно треба йти бить ворога, коли він почне грабувати..

Роман. А вас дядько, ще не грабували?

2-й селянин. Ні хвалити Бога, не грабували! Ге!! як би мене пограбували, хіба я отут сидів би? Я-б вже давно бився з большовиками та пішов-би до українського війська, до наших..

Дід. Е, чорт-батька зна що кажеш! Отак вони з де більшого всі, кому большовики не залишили за шкуру сала. А як оті христопродавці пограбували та спалили хату твого кума або батька, так тебе, значить, начхати на це, аби у тебе ціле було, твоя, мовляв, хата з краю... Хіба-ж тобі повілазило, що сьогодня він пограбував та почав знущатися з твого кума, а завтра або після завтра черга дійде і до тебе, і до мене і до третього, десятого.. Ех, голови ви мотузяні! (Плює і скроплюється в досаді в місця).

Петро Іван. От-от, і я вже йм давно товчу, ал-еж щож ти зробиш, коли у нас звикли до того, що поки грім не гряне, ніхто не перехреститься!

Тополя. (Підходячи до прив'язі, за нею молодиці і баби). Ходім-но й ми, до гурту, вкупі веселіще буде! А ви тут про що балакаєте?

Дід. Та так, про все по троху... От Роман каже, що біда з оттією комунією.

Тополя. Ну, а ви йому що?

Дід. Та що-ж ми, звичайно, діло не для нас ця кумунія, хай її грець!..

Тополя. Отак, люде, добрі, у нас завжди так було і мабуть, що ще так довго буде! От ви кажете: хай її грець- ну, а далі? Не вже-ж оце і все, що ви хотіли-б зробить проти того надзвичайног зла, того надмірного нещастя, яке приніс з собою для вас, для нас, і для всеї України отої, так званий большовизм, а з ним і комунія, як ви кажете...

1-й селянин. (Нерішуче, чухаючи потилицю). Та ніж-бо, хіба-ж ми той, що від того, або як говориться, между прочим...

Тополя. Ех, люде, люде, як би ви розуміли, як би ви збагнули, які нечисленні і великі нещастя приносите ви своєю недбалістю, легковажністю до цього страшного всесвітнього лиха, цієї немилосердної пошести, яка роз'їда вже другий рік нашу землю, яка руйнує вашу прекрасну незіпсовану душу. Як би ви повірили були нам, коли ми вас вдержували ще торік, коли б ви послухали нас-вашу інтелігенцію, та не слухали всяких зайд, що збивали вас з пантелику, та сварили вас з нами! О-о-о! Не поневірялись-би ми тепер так, не робились би здобутком всякого все-

·світнього зброду, чужого, жорстокого і лютого для нас, всіх отих, які тільки йдуть на нашу багату, родючу землю живиться, грабити, нищить, знущаться з вас, а ви святі, темні люди не можете досі збегнути, не хочете розібрати, де той правильний шлях, яким вам треба просто і твердо йти, ви, Хоми невірні, поки вас вже не допекло і тоді ви тільки проснулись... Та вже пізно...

Дід Панас. Та, хіба, Надія Петрівна, ім про це не толкували, та ще й не раз?! Говорили ім і ми старі, були тут у нас гітатори і форматори від Центральної Ради і від Українського Правительства і прикламації не раз до нас привозили, де все ясно прописано як на долоні—хто такий москаль-большовик і чого йому у нас треба... Так де там?! І слухать не хотіли — давай ім большака і комунію!. А тепер вже побачили на власні очі, що то за большаки і комунія... Та щож, вже справді пізно, як багато без штанів залишилось! Тьху!, прости Господи з цим фантастичним народом!.

Тополя. Ну добре, от хоч і тепер-пішли комуністи, чи там ми їх вигнали, але знов ідуть нові орави, нова сарана на нас, на нашу землю, по наше добро, по нашу душу, йдуть нові хижаки, що-б ще з більшою жорстокістю, з більшою зухвалістю і нахабством добить, додушить, довалить те, що ми-ваша інтелігенція-самі стільки років з нелюдськими муками для вас будуємо... І охоплює нас ще більший жах за вас, за ваше майбутнє, за все те, що ми кріавими сумісними зусиллями придбали... І цей ворог,—чорний імперіяліст з лициною царського генерала Денікіна і поміщиків—єсть знов той-же москаль-гнобитель, що і його рідний брат по крові та духу, засобам боротьби і, навіть, переконанням, що до нас українців-кацап-большовик і комуніст...

Голоса. Праведно, праведно кажете, Надія Петрівна, так воно і є, так воно і є!.. Але не бійтесь, вже тепер не діжде Оникин царювати у нас та однімати для панів землю, життя рішимся, всі як один підем, хай тільки прилізе сюди, тут йому жаба й цицьки дасть з його бандами!!.

Тополя. Це ви так кажете, а на ділі воно во всякім разі так є, як я кажу, але це не повинно так бути, а не буде воно тільки тоді, коли ви гахочете рішуче, твердо, непереможно, свідомо цього самі! І такий час вже близько, (надхненно) він наближається, я його чую, я його бачу в тих героїчних вчинках окремих одиниць нашого народу, окремих його частин, цілих сел, повітів і навіть губерній. (З запалом). Проснулась стара козацька душа! Вже є та золота нитка, яка зв'язала нас з вами!.. І це для нас—вашої інтелігенції—є певна запорука, є найкраща, найдорожча

нагорода, наймиліща утіха за всі ці муки і кривду, яку ми прийняли від вас самих, від наших ворогів справа і зліва! Але тепер вже я вірю, ми ідем вперед безупинно, безоглядно, бо у нас вже є зміна, ми маємо кому здати свій „пост“, і ця зміна, цей казковий велетень-часовий-вартовий-це ви, це ти, народе мій улюбленій, народе мій коханий, віковічний борець за волю чужу і свою!.. (Коли Надія говорить малі хлопчики весь час бігають і заглядають в клуню).

Голоса. Не пустимо, не пустимо, нікого не пустимо, нема тут чого робить ні доброволії, ні комуністам, годі вже з нас, всіх бачили, знаєм, тепер вже дурними вдруге не будем!!.

Я в а 5.

Вбігає Давило, Василь і Павло.

Данило. А, от де ви?! А ми вас шукаємо по всьому селу! (Всі цілуються і обнімаються). Живі, здорові?! Ну слава Богу, слава Богу!.. Ми з сумними вістями!.. (Всі кидаються до них).

Всі. А що таке, не вже знов комунія?!

Данило і Василь. Та, власне, майже все одно!.. денікінська наволоч.. Ми поки ухиляємся від бою,—нема ще наказу гнати їх... (Чуть далеко грюкіт гармати). О, це мабуть знов вони!..

Дід, селяни і баби. (Грізно). А, добра-б ім не було, каторжним! От царська, золотопolygonна зволоч!

Данило. Ну, годі, люде добрі, лайкою денікінців не відб'єм... От що: мої зараз підходять сюди, нашему повстанському загону, як, так сказати „ірегулярній“ частині, наказано трохи попсувати-зализану причоску тим паничам, як раз отут біля вашого села... От-же у вас все, діду, готово, по мойому наказу?!

Дід Панас. (Зразу встає, підбадьорується). Так, пане отамане, все в повному порядкові!.. От тільки не маємо гарматчика для нашої „купчихи“...

Данило. А то що таке у вас за „купчиха“?

Дід. Та то, вибачайте ми прозвали так нашу мартъорку... Таки добули!

Данило. Ага! Ну, нічого-я вам гарматчика доброго найду!!

Я в а 6.

Вбіга двоє повстанців, обидва босі, з підкачаними холошами, в добрих нових штанах, але в подертих сорочках і свитках, навхрест через плечі у кожного кулеметні стрічки, на шапках жовто-блакітні бинди. Штани захистного кольору.

Повстанці. (Разом). Батько отамане, кінний роз'їзд добровольців показався коло Обознівського лісу, а большовіцьки банди наступають з боку Холодного Яру!

Данило. Значить — свій до свого!.. Ну, щож, битимем обох!!
Таразд! Починайте поки ви, а я зайду ім в праве крило, криочись татарською балкою... Части, Боже, (до своїх) не прощаюсь, швидко побачимось! Гайда, Романе! (Швидко йдуть, дорогою звертаються до народу). Жінки й діти поховайтесь в льохи, щоб лишнього нікого не було на вулицях!!!.. (Побігли).

Василь. А ну, діду, бовкніть у вашого дзвона, а ви, товариші, по місцях! (Дід Панас біжить в один бік, чоловіки і жінки з дітьми в другий бік і всі зникають. Василь подається до клуні. Де кілька хвилин на кону мертвна тиша, потім чутъ далекій дзвін сполоху. З'являється Павло з телефоністом, несуть бігцем телефон і прилаштовують його на призбі. Вертася Василь, нрссе драбину, ставить її коло стріхи і почина прилаштовуватися лізти на дах).

Я в а 7.

Мельник — наш матрос. (Вбіга засапавши). А де тут у вас стоїть „мамаша?!”

Василь. (Показує на клуню). Одна тут, а друга в тому кінці села в стодолі у дядька Семена.

Наш матрос. Ну, гаразд! Тепер от що, хлопці: кончайте живо телефон і всі по місцям!!

Павло. Та у нас все готово, лінія ще раніш проведена, от тільки включим станцію, тай можна починатъ, бо номера вже побігли на місця. Тут, зніте, все по щучому веленню!..

Наш матрос. Молодця! Оце по нашому, по моряцьки! А ну, хлопці, хто на дах в наблюдателі — дозорці?!

Василь. Та ніхто-ж як Павло, він-же у нас давній гарматчик-наблюдатель ще з германської війни, — має за це саме аж чотири Юрія!

Наш матрос. Ну, товаришу, Павло, катайте живо на дах!

Павло. Та я хоч і зараз, драбина вже готова, тільки влізти! (З дальнозором в руках поліз на дах. Кілька хвилин павва. Матрос витирає хусткою і іде до клуні).

Я в а 8.

Входить дядько Ярема з Івгою, трохи під чаркою. Ярема в солдатському кашкеті набакір. За ними парубок.

Івга. Та ти-б, Яремо, взяв би свою рушничку, та пішов би помагать нашим, он чув на Немірівку большаки наступають!

Ярема. А мені яке діло? Мое діло сторона, моя хата з краю, я — нетралітет!

Івга. Та який ти в чорта нетралітет? Коли це ти зробився нетралітетом? Досі був Ярема, а тепер вже нетралітетом став...

Ярема. Ех, ти глупая баба, і када ви вже поумнійтє? Правду говориться, що у баби волос довгий, та ум короткий! Нетралі-

тет — це значить — ні сюди, ні туди! (Показує рукою). Понімаєш? Ех, ти діревня необразованая!

Івга. Добре, що хоч ти у мене вже образований та друкованый!! Не дурно так варнякаш, що й чортяка тебе не розб'ре!! Необразованная!! Ти давно зробився образований? Як три місяці в москалях послужив дак і образований зробився, п'яниця проклятий!!

Ярема. Ну-ну, ти не дуже! Що губу роспустила?! Бо я тобі як затоплю, то й очіпка не знайдеш!!

Парубок. (На милиці, з перебитою на українській війні ногою, шкандає). Та годівам, свахо, ходім мершій відсіля, бо он бачте вже йде з клуні наш матрос, тут зараз стрілятимуть... (Показує жестами на клуню, що там гармата).

Я в а 9.

Поверта з клуні наш матрос

Наш матрос. А ви чого тут швендяєте без діла?! Марш мені відсіля, не знаєте що зараз відкриється пальба!

Івга. Та ми той, я той... умовляю чоловіка йти з рушничкою...

Наш матрос. Так тебе, собачий сину ще треба умовлять?! Ах, ти сякий такий матері твоїй ковинька! Зараз же мені за рушницю та марш в поле!!!..

Ярема. (Зразу стає струнко). Слухаю, господин начальник, сеймент! (До жінки). От бачиш, це зовсім друге діло! я що-ж... я зараз... ходім, Івго, за рушницею!... (Біжать). Та й ти мені не сиди дома, а бери вила та рогачі, та гайда за мною в поле!... От бач, господин матрос попросили і я йду... зразу йду, бо вони вміють просить, не так як ти... (побігли).

Павло. (З даху). З Холодного Яру показалась большовицька лава!!

Наш матрос. (Пильно дивиться на мапу, через хвилину почина командувати). Шрапнелею, трубка 75, приціл 75, угломір 0,030, клуня дядька Микити „вогонь!” (При останіх словах команди раптово одчинаються двері клуні двома хлопчиками літ по 12–13, розлягається стрія гармати і двері клуні тими-ж двома хлопчаками раптово зачиняються. Павза. Чуть далеке шіпіння — сист полетівшої гранати).

Павло. (З даху). Недольот! Впала коло млина!

Наш матрос. (Знов дивиться на мапу). Єсть! Шрапнелею! Трубка 85, приціл 80, угломір 0,040! Стодола дядька Семена — „вогонь!”

Телефонист. Шрапнелю, трубка 80, приціл 80, угломір 0,040, стодола дядька Семена — „вогонь!” (Чуть недалекій ґрюкіт гармати. Павза).

Павло. (З даху). Гаразд!

Я в а 10.

З клуні кулею виліта хлопчисько і кричить: „Тітко Уляно, та, швидче, набоїв!“, З двору швидко вискачує тітка Уляна, а нею ще дві молодиці несуть на плечах по два гарматних набоя, за ними два 10-11 літніх хлопчиська теж несуть вдвох один гарматний набой і всі біжать до клуні).

Наш матрос. Шрапнелею! Трубка 90, приціл 90, клуня дядька Микити — „вогонь“! (Павза).

(При цій команді матрос вже зніма кашкет і почина одною рукою витират піт, другою кождий раз махає вниз по останній команді „вогонь“ Клуня дядька Микити знов очиняється і відтіля розлягається постріл).

Матрос. Шрапнелею! Трубка 80, приціл 80! Стодола дядька Семена — „вогонь“. (Павза).

Телефоніст. (Повторя команду).

Павло. (З даху). Гаразд! В саму центр! Чоловік 12 залишилось лежать нерухомо, та чоловіка з п'ять поповзло в село ранених!!

Наш Матрос. Молодця, гаразд мамаша! Так іх сукініх синів! Шрапнелю! Трубка 90, приціл 90! Клуня дядька Микити — „вогонь!“ (Витирає піт і маха рукою),

Павло. (З даху). Стій! Праворуч з ліска показались наші... забирають ще правіще! О, так, так іх! (Радісно кричить). Большики починають тікати! Наші пішли в атаку, йдуть як орли, один в один, плече в плече!!! (Павза. Ще радісніше гукає). Ну слава Богу!... Збили... збили... наші доганяють!.. большаки не прийняли атаки... тікають!!! О-о-о!! З лісочка вискочили наші чорношличники на конях!! I-i-i!!.. батечку мій!!.. крошать як, крошать на капусту!! Слава чорношличникам, слава!!! Наша перемога!! (Майже кубарем скочується з даху). Слава Україні !! Слава!!.. (При цих словах за коном чуть далекі звуки: „Слава, слава, нашим, хай живе вільна Україна!! Слава, слава, нашим козакам і повстанцям!! Слава!“).

Я в а 11.

Вбіга кілька козаків і повстанців. Підходить кілька селян, баб і дівчат

Козаки і повстанці. (Збентежено). З того боку села підходять, якісь невідомі салдати і з ними багато офіцерні в золотих пагонах, нанче-б добровольці!...

Народ і козаки. Де, хто?! Бить іх оцю сволоту, геть цих харцизяк!! Хлопці, до зброй! Ми ім покажем йти на готовеньке!!.. Бить цю падаль і царське... (Де хто біжить до хати і поверта з рушицею, з косою, баби з вилами, з загостреними кілками і ин.).

З ав і с а,

КАРТИНА II.

Декорація другої дії. Над дверима волости висить наш прapor. Просто і ліворуч стоять лавою козаки, повстанці, гайдамаки. Перед ними куп-

ками селяни, жінки, дівчата. На першому плані Данило, Отаман, Тополя, Пороховниця, Роман, Василь і др., кілька українських старшин, всі збентежені, обурені. Перед цідніттям завіси чутъ крики, лайка, галас.

Я в а . 1.

Швидким кроком входять кілька денікінських солдатів і звертаються до крайнього козака, який стоїть осгоронь на чаті.

Денік. унтер. Землячок, а землячок, не знаєш, милай, гдѣ тут у вас штаб?

Козак. А тобі нашо? Багато тут вас вештається та все про штаби питаетесь!... Так у нас в штабах і е час з вами панькаться!

Унтер. Право слово, зямлячок, важноб дѣло есть!

Козак. Та що в тебе там за діло?! (Дивиться в бік). Та он, здається, йде начальник штабу зі старшинами, зверніться до нього.

Я в а . 2.

Входить кілька українських старшин. До них підходять денікінці і, ставши струнко, беруть під „козирьок“.

Унтер. Гаспадин палковник, дозвольте далажить.

Нач. штабу. Що вам? Хто ви такі?!

Унтер. Да ми из денікінськай делегації. Приїхали сюда с нашими афіцерами с делегацієй.

Нач. штабу. Ну і що?

Денікінці. Не хотим у них служить! Давольно! Будя нас дурить-та!..

Нач. штабу. Та ви толком роскажіть в чому річ!

Унтер. Да што-ж тут рассказывать?! Насматрѣлись мы какіе они димакраты, как ани за прастой народ! Сволоч ани, вот што и абманщики, им-бы только золатые пагони настить да грабить бѣднаго мужика! А у вас савсѣм не то, у вас правильное войско... Не жалаем служить с памещицкой сволочью, жалаем перейти к вам!.. Вот их пагони! (Зрива добровольческі пагони і кида іх під ноги). К чорту их вмѣстъ с ними, не жалаем к ним возвращаться, жалаем в вашей настоѧщей народнай армії служить!..

Нач. штабу. Добре, гаразд хлопцї, ідіть до тої хати — там вас запишуть і приймуть в яку небудь частину. З богом! (Денікінці „ковириють“ і відходять).

Голос з народу. Оттак ловко! От так добровольці! Так во ни скоро всі до нас перебіжат!!

Другий голос. Дуже треба! Буде з нас цього добра!

Один із старшин: Увага, увага! Прошу уваги!

Тополя. (Виходить наперед). Славне козацтво і ви чесна громадо! Нас знов спіткало нове страшне лихо! Тільки що ми розбили до щенту і вигнали нашого лютого червоного ворога і гно-

бителя, як з другого боку села з'явився несподівано новий ворог — чорний гнобитель, і здається ще гірший і лютіший грабіжник ніж попередній!..

Голоса. Нічого, хай йде, все одно не покурить! Облизня піймає також, як кацапи комуністи-большаки!!

Надія. В той час, коли ми клали свої голови за волю свого народу, за право, правду і землю з одного боку села, з другого несподівано, підкравшись, як тати внощі, як останній злодій, прийшов, чужими руками жар загрибать, знов той же москаль-гнобитель, тільки вже в золотих „пагонах“, прийшов доброволець-денікінець з нагайкою в одній руці і шомполом в другій руці, а за ним нечисленна зграя чорносотенного паньства і поміщиків, з приставами, жандарами, урядницями та стражниками... Прийшов обманом, облудою і цінічно-нахабно розсівся на тій наші лавці, якої не куповав, заліз в ту хату, якої не будував, нагло вигнавши нас—її дійсних господарів, її власників, прийшов гвалтом та насилям забрати те, чого не сіяв і грабити те, чого не віяв...

Василь. От ми його почастуєм, ми його вгостимо, хай йде, хай йде, ми його взуєм ще краще ніж большака!!.

Голоса. Та що ми тут стоїмо?! Гайда хлопці в кулемети на тих гадюк!!.

Отаман. Увага, панове-товарство, увага, не перебавайте!. Дайте дослухати! Добровольческа banda ще від нас не втіче!

Тополя. Прийшов той же двуликій Янус — деспот і кат москаль, повернувшись тільки другим боком свого обличча і з хижою осмішкою та ошкіреними зубами знов зазіха на наше життя, на нашу волю, на наше добро! Доки ж ми, питаю я вас, терпітимем цей глум, цей жах, цю вікову неправду?! Доки ж нам будуть рабами північного ката, доки ж ми будемъ поневірятись в своїй не чужій землі, доки ж ми будем терпіть оці не людські муки від хижого звіря московського імперіалізму, як червоного так і чорного?!

Козаки і народ. Геть іх з нашої землі, бить іх, вішати... по-громщиків лютих!!

Старшини. Увага, товариство, увага, просимо слухати!

Тополя. До нас знов іде той дикун і варвар москаль, тільки перебравшись в золоті „пагони“, який 250 літ нас мордував-нівичив, який зробив нас німими і сліпими, одняв у нас право на сонце, на ясні зорі... До нас знов прийшов той, що все своє історичне життя тільки й робив, що кував ланцюги та будував тюрми для всіх тих народів, що попали йому в лапи. До нас йде знов великий тюремщик Європи і Азії, до нас знов лігає той на-

род, який може існувати тільки в *деспотизмі* або в *анахії*, ібо дрігих форм життя він не визнає і не приймає, і це саме він несе і нам, цю отруту він розлива скрізь де не з'явиться!..

Народ і козаки. Геть розбійників, різать золотопогонну кашапську сволоч! Бий іх!! На бантину собак проклятих!! Нікому пощади!! Чого ім тут треба, що вони тут забули?! Чого вони сюди до нас прийшли, хто іх просив?! Могили шукати?! За могилою прийшли?! Могилу вам тут найдуть!! Не таким находили!!

Отаман. (Підійма шапку до гори). [Шановне, громадо, і ви козаки, увага, прошу уваги!!

Голоса з народу і козаки. Увага, увага, годі!.. мовчіть!.. кажіть батьку, отамане!!

Отаман. (Зворушливо і збентежено). Любі мої браття! Ми з вами вже четвертий місяць, босі, голі, обідрані, в вошах, без сорочок і чобіт, напівживі від тифусів та всяких других хороб, б'ємся з запеклим ворогом і йдемо невпинно до нашої великої і святої мети — визволення нашої нещасної, всіма заштовханої, запльованої, забитої, обірваної і окраденої своїми і чужими Неньки України!.. I от — от ми її — нашої мрії, нашої дорогої мети досягли — прийшли, прийшли в свої рідні села, до своїх старих батьків, матерей, жінок і діточок, після довгої, тяжкої розлуки, поневіряння по своїй і чужій землі, прийшли, щоб взяти кривавим потом і кровію здобутий спокій, лад і відпочинок, але щож ми у себе вдома застаем?.. В нашу хату, забігши з другого боку, в нашу оселю знов забрався, в нашій хаті знов сидить і порядкує злодій-чужинець. той злодій, який вже на цей раз, не маючи сили, хитрощами та обманом, в той час коли ми били одного ворога, потихенько вліз в одчинені двері з другого боку нашої хати і сів на наше місце, забрав перед самим нашим носом плоди нашої кривавої праці... Він знов тільки повісив на кілочку в нашій хаті свої рукавиці, тай каже, що „хата віть мая!..“*)

Козаки. (Потрясаючи зброяю). Геть злодіїв з нашої хати!! До зброї, до зброї, в кулемети іх!! На шибеницю!. На палі!! Смерть кровопійцям-провокаторам! Смерть чорним царським псам!. Кари чорним круком!.. катувати іх!.. (Зразу розлягається тихий, потім все дужчий і дужчий дзвін. Всі насторожуються і прислухаються. Вбіга чатовий).

Я в а 3.

Чатовий. (Біжить засапанишись). З дзвіниці гукають, що доброволя під'їжає з того боку села до коршми!. (Козаки починають хвилюватися ще більше).

— *) З народньої байки про москаля що заліз в чужу хату. (Авт.)

Козаки. Це зрада, геть іх, ганьба, без бою?!. На готове?!. Не пустимо знущаться над собою!! (Кілька чоловік підбіга до отамана). Веди нас, батьку, на цю грабармію!! Виженемо іх з нашої землі!. Виметем все московське сміття з нашої хати назавжди!! Винищим всіх до ног!!

Данило. (Підійма руку до гори). Увага, товариші, увага! (Крики і ремство затихає). Зараз ми в трьох — отаман, Загніколіно і я, підем ім на зустріч і запитаєм, що ім треба на нашій землі і в нашім селі, а щоб не проливалась невинна кров -- порадимо ім вийти в нашого села тихо й мирно!. Чи згода?!

Всі. Згода, згода, йди, батьку! (Пішли).

Голоса з народу. Та що з ними панькатися? В ки іх! Що ім тут треба? Могили?!

Василь. В „едину-неділому“ прийшли нас за чуба тягнути? А як ми не хочемо? І не підемо!!

Я в а 4.

Баба Палажка. (Йде й хреститься). Нині отпускаєши раба Твоєого по глаголу Твоєому, нині отпускаєши раба Твоєого по глаголу Твоєому...

Пороховниця. А що це ви, бабусю, вмирати зібрались чи що?! Ого-го-го!! Веселе життя тільки що починається!. Адже комунію вигнали?!,

Палажка. Кому-на... кому-ні... кому-на... кому-ні.. А люципир знов прийшов, знов прийшов, сама бачила... Свят, свят, свят, спаси помилуй, заступи, люципире, агинь, одсахнись!..

Козак. Та де там люципир, бабусю?.. Люципира прогнали, нема люципира, бабусю!.. (Нагинається її до вуха. Палажка весь час щось незрозуміле бормоче). Чуєте бабусю, люципира вже нема, прогнали!..

Паложка. Е-е, ні люципир е... Люципир тут... Він близько, свят, свят, свят, сохрани, омий, очисти борони... Люципир знов вернувся, перемінив тільки машкару... Надів блискучі золоті наплечники і знов прийшов нас мордувати!! Знов прийшов... Свят, свят, свят... Сама бачила і ріжки з під шапки стираніть... (Починаєти). І ріжки стираніть!.. (Пішла. Всі хилять голови і кілька хвилин мовчать).

За коном чуть гомін і шум наближаючогося натовпу людей.

Я в а 4.

Проходить російський офіцер з двома донськими козаками.

Василь. Ач, начипив пагони тай пишається, як сучка в човні!!

Донський козак. Ну, ну, ты мазница, не очень здесь разаряйся а то мы табѣ живо язык укаратим!..

Павло. (Выступа в натовпу). Ах, ты сволоч, нагаечник ты царський, заліа, злодюго, в чужу хату та щей будеш отут у нас за-диратись?! Де ви були, матері вашій чорт, коли ми робили сами повстання, сами гнали комуністів з нашої землі, що ви тоді робили?! Га?! Вас тоді було не видно і не чута а тепер, поналазили, гади, на готовеньке, та щей в білих рукавичках!! От ми вам покажем відсіля дорогу, кіслоди прокляті, що ви і в свої двері не втрапите!!.

Я в а 6.

За коном чуть ще дужче тупіт наблизаючоїся юрби людей. Входять безпорядною групою Данило, Отаман, Пороховниця, Загниколіно, Генерал Брудов, корнет Балбесов, скілька чеченців, інгушів, донських козаків. За ними в ладу добровольці, дончаки, перемішані з офіцерами в золотих і срібних погонах. Чота добровольців-деникинців струнко стає праворуч кону проти козаків.

Російський офіцер. Рота стой! Стоять вольно-п!!

(Починається легкий шепіт, напів голосні уваги, крики; на фоні цього шуму, який при кіньці збільшується, гучно тільки чути голос Павла).

Павло. Ач, скільки наїхало сватів до нашої молодої, та все які гарні та хороші! Погонами та личаками аж вилискують! Диви! А як же, йдіть, йдіть, ми вас одружим! Так нап'єтесь весільного, що тут і спать повкладаетесь... на віки!!! Ми вже тут для вас і пива наварили! Ось покуштуйте лишень! (Показує на кулемета та бомби. Шум натовпу покрива його голос).

Василь. Гей, ти? Де личаки подів? Надів у нас шкапові, що відрізав з ногами у когось, злодюго!! А свої личаки покинув за селом?! Ач, скільки приперло, та все з порожніми лантухами за нашою пшеничкою, цукром!..

Я в а 7.

Отаман. (Підходячи). От-же я й кажу: ми перші ввійшли в село, ми весь час вели наступ на большовиків, розбили іх власними силами, про вас тоді не було ні слуху, ні духу!.. Нарешті-ж це наш край... наша земля...

Корнет Балбесов. (Сичить гадюкою і ледви не кидається в вічі). Чей край, ето мы еще увидим!..

Голос якогось козака. Ну-ну, ты золотопогоник, не дуже тут розоряйся.. а то і в свою власну землю не втрапиш!..

Генерал Брудов. Да, но вѣдь мы давно собирались занять эту мѣстность, как искони русскую...

Данило. Вибачайте, пане генерале, але ця місцевість ніколи не була руською!

Генерал Брудов. Ну... малорусскую, не все-ли равно, какая разница? Разницы никакой нѣт, малорусская-ли, великорусская-ли-ето все едино... русская...

Василь. Ач, який розумний „все рамно...“ все едино!..“

Отаман. (До козаків). Прошу уваги, такоже не можна! Струнко! (До генерала Брудова). Так що, пане генерале, тут мабуть якесь непорозуміння, ви здається не туди втрапили...

Корнет Балбесов. (Бере під козирьок). Ваше Превосходительство, да запретите єму говорить на етом собачьем языկъ! И вааще стоит-ли церемониться и разгаваривать с єстими большевиками второго сорта!!.

Козаки. Що?! Як ти сказав? Ми большовики?! Геть його, геть, бий його, в нагай його, братъця!!.. Що вони прийшли сюди, що вони і тут, у нашій іласній хаті знущатимуться з нас, а ми мовчи?!

Повстанець. (Підскакує до отамана з проханням). Дозвольте, пане отамане, набити йому мордяку!.. (Генерал Брудов з приzierством дивиться на козаків. Російська сотня погрожуюче береться за рушниці, наші тоже).

Ген. Брудов. Господа, уймите вы, пожалуйста єтих... ваших, а то вѣдь при такой обстановкѣ мы не столкнемся и не сможем продолжать наших переговоров, или лучше перейдем куданибудь в закрытое помѣщеніе!

Отаман. Я міркую, що тут нам буде краще балакать...

Ген. Брудов. Ну, как кам угодно, только я не ручаюсь, что мы договоримся здѣсь до чего нибудь путнаго!..

Корнет Балбесов підходить до ладу доброволців, шепочеться зі скількома офіцерами та щось киває до задніх рядів. Відтіля через кілька хвилин, через голови передніх добровольців передається великий російський прapor. Балбесов і ще два-три російських офіцерів рішуче відділяються від своїх і йдуть з прaporом до рундука волости, де починають скидати український прapor і намісць його чипляють свій...

Отаман. (продовжує). Нічого пане генерале, договоримся... не вжеж ми вже такі сироти на світі Божому, що не договоримся?!. От же, взагалі я гадаю, що ви зовсім дурно зволите турбуватися за нас і наш народ-ми якось вже (іронично) з вашого дозволу і сами одіб'емся від ваших землячків-большовиків...

Ген. Брудов. Ви думаете? Но у нас, положим, немножко иные разсчеты...

Отаман. Потім, пане генерале, ви мабуть самі помітили, що наш народ навряд чи рад тому, що ви так несподівано для нас

непрошені завітали, і як ви ще в цьому не переконалися, то запевняю вас швидко матимете нагоду в цьому переконатися...

Ген. Брудов. Єsto нас мало интересує и меньше всего безспокоїт, как народ относится к нам...

Опаман. Так-то так, але глядіть щоб не пожалкували... Ви гадаю, як стратег і старшина генерального штабу, мабуть ще не забули військову історію, але як забули, то я вам нагадаю... Наполеон був стратег, кращий ніж ви і не останній полководець, але і той найшов свою Москву... Потім ви, також мабуть не забули, що він говорив: „з армією я можу війовати, але з народом війовати неможливо.“ А ви хочите війовати з народом... Глядіть не помілтесь!..

Ген. Брудов. (З нервовою гримасою). Позвольте уж нам самим знати, что нам д'єлати!..

Козаки. (Побачивши що добровольці скидають наш прапор). Геть з вашою брудною ганчіркою, геть!! Не діждете паскудить нашої землі вашим царським драньтям — сімволом деспотизму і неволі!.. Геть!! геть!!! (Кілька козаків кидається до кацапів-добровольців, виривають у них з рук прапор, починають з лютістю рвать його на шматки і топтати ногами ці словами: „от вам ваша матушка „Рассея“, от вам ваша единая-неділімая, кати прокляти! Хтось з козаків схоплює рештки прапору і кида його під ноги отаману, який випадково в суматосі переступа через нього. При цій сцені де кілька добровольців вихвачують з піхов шаблі і кидаються на козаків, що топчуть прапор і кричать до своїх солдатів).

Російські офіцери. Братцы, за честь Россіи, за паруганий русский флаг!! (Де кілька солдат кидається за ними, козаки в свою чергу кидаються в багнетами „на руки“ на добровольців і з криками „бей московського гада, ріж іх собак нечистих, слава Україні! Слава!!.. Під проводом отамана і Данила зминають добровольці, вбивають де кілька чоловік, падає де кілька козаків, добровольців на чолі з генералом Брудовим в паніці тікають. В цей-же мент Тополя стріляє в корнета Балбесова і вбиває його, два російських офіцера підскакують до неї і майже в упор раптово теж стріляють в неї, вона падає на руки Катрі і козаків, які тихенько її кладуть на землю. Ров'ятрені козаки і гайдамаки кидаються на цих офіцерів і підіймають їх на багнети... За коном чуть кілька стрілів, зойк-крики: „Слава Україні, Слава!!“ і т. ин. На сцені залишається кілька вбитих і ранених козаків, вмираюча Тополя і коло неї Катря. Жінки, дівчата починають перев'язувати ранених, другі жінки і дівчата приносять їм води, хліба, молока, сиру, яєць, масла. Ранені стогнуть).

Катря. (Кидається захиистити сестру, але пізно, з одчаем скрикує). Звірі, що ви робите?! (Підхоплює падаючу сестру).

Тополя. (Простягаючи руки в повітря, слабим голосом умираючої. Її підводять, Катря і два козаки). Простіть тато... мамо... сестро... деж Данило?.. (Зомліва).

Я в а 8.

Повертають козаки на чолі з отаманом, Данилом, Романом з шаблями в руках.

Козаки. Слава, слава Україні, перемога, наша взяла!!

Отаман. Всіх до ноги винищили!. Ніяк не можна було стримати розлючених козаків!. (Побачивши забитих і ранених козаків і Тополю, адіймають шапки, за ними теж роблять всі козаки. Данило з Романом, углядівші ранену Тополю, кидаються до неї).

Данило. Надічко і ти?!. Боже праведний, ратуйте І!. (З однаком закрива лице руками). За що, за що се все?!

Стара баба. (Підходячи до раненої Тополі і склавши побожно руки). Зрубали-ж нашу молоду Тополечку... під саме коріннячко!.. (гірко рідає)

Надія. (Приходячи до тями). Борітесь-ж за волю України... до кінця!. (Напружує останні сили, трохи підводиться на ліву руку). Помстіться-ж браття за всіх... за все... за вікову неправду... глум... знущання... за все... за всіх... (Данило, закривши руками очі, ридає тихо) А ти, Данилечку, не плач... я все oddala за рідний край... oddala найдорожче, що мала... життя... дорожчого я нічого не маю... (Трохи дужче). Рвіте-ж кайдани... швидче рвіте... (Збирає останні сили і міцним голосом). і хай-же живе вільна самостійна Украї.... (Здрігається і вмірає. Всі нахиляють голови і стають на коліна. Де хто з козаків, старшин і народу змахують слізами, баби і дівчата впіголоса плачуть).

Данило. (Бере себе в руки, заспокоюється і дужим, звору чливим голосом, стоячи над трупом Тополі). Брати мої! аж тепер починається останній, самий страшний і тяжкий акт нашої історичної трагедії!. Але тільки тепер ми можем бути остаточно переконані і упевнені, що тільки *зараз* наша українська ідея вступила в саму міцну фазу свого істнування і тільки тепер ми можем спокійно дивитися вперед і упевнено сказати: *Але ми все таки переможем!* Запорукою-ж в цьому буде нам отся невинна кров, отсі молоді святі жертви нашого народу, (показує на загинувших козаків і Тополю). отсі молоді істоти, життя своє віддавші за волю свого краю!.. (Урочисто і зворушливо). Клянімося-ж над іх замученими душами, що се буде так!!

Козаки і народ. Клянемся, клянемся, хай згине кат московський, (Потрясаючи зброєю) кари звірям!!! Кари!!!

Данило. (Продовжує вбіраючи останні сили, міцно-напружене і урочисто). А *демократична*, найде собі у нас на Україні свою могилу і хреста також, як і большовикам!!!

Я в а 9.

Входе швидким криком старшина і козак в уніформі У. С. С.

Старшина. (Перераючи отаманові листа). Наказ Головного не-гайно і сьогодня-же відступати назад!..

Отаман. (Розриває коверт і прочитавши лист, спуска безсило-руки).

Де хто з старшин і козаків. (З одчаем і майже сльовами в го-лосі). Але-ж чому??!

Козаки. Деж Головний Отаман?! Хай веде нас на цих біло-гвардейських злодюг!!!

З а в і с а.

КІНЕЦЬ.

Вересень 1919 року.

Камянець на Годіллю.

З огляду на надзвичайну підвишку цін на папір,
і друк в останнім часі і навіть впродовж того тер-
міну, коли брошура друкувалась, (перед виходом
книжки з друку друкарня значно підвищила ціну
попередньої умови) ми примушені ставить таку ви-
соку ціну видання яка зазначена, помимо своєї
волі.

Видавництво.

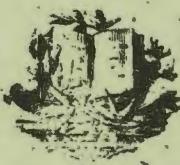
Видавництвом

"НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ"

в Армії

надруковано:

1. Ось та Ась і др. — С. Васильченка.
2. Проте що було і буде. — О. Палія-Фастівського.
3. Чого нас Українців кацапи-большевики прозвали буржуями. — О. Пиль-ча.
4. Юда наших днів. — Гр. Скасківа.
5. Розмова про рідну мову. — О. Пиль-ча.
6. Шануймо рідну пісню. — С. Панасенка.
7. 50 найкращих українських пісень з нотами для козацьких сотень (1-й десяток). Аранжіровано Б. Левітським під редакцією О. Пиль-ча.
8. Кохайтесь чорновусі та не з московками (Гене). Драматичний етюд на 1 дно. — О. Пиль-ча.

Ціна

**гривень
75 мп.**

